

Πτυχές τῶν διορθοδόξων
καὶ διαχριστιανικῶν σχέσεων
μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία**

Στυλιανοῦ Δ. Χαραλαμπίδη**

Εἰσαγωγικά

Τὸ 1923 ἀνέρχεται στὸν μητροπολιτικό (τότε) θρόνο τῶν Ἀθηνῶν ὁ διακεκριμένος Καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Παπαδόπουλος¹. Μία ἀπὸ τὶς πρῶτες μέριμνες τοῦ νέου προκαθημένου,

* Οἱ παραπομπές στὶς κατὰ θέμα δημοσιευμένες στὸ περιοδικὸ *Θεολογία* μελέτες γίνεται μὲ χρονολογικὴ σειρὰ, ὥστε ἀφ' ἐνὸς νὰ διακρίνεται ἡ σύνδεσή τους μὲ γεγονότα τῆς ἐποχῆς τους καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ γίνεται εὐχερέστερα κατανοητὴ ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐκάστοτε προβληματικῆς.

** Ὁ Στυλιανὸς Δ. Χαραλαμπίδης εἶναι Ἐπίκ. Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Γιά τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου βλ. Γρ. Παπαμχαήλ, «Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν», *Θεολογία* 1, 1 (1923), σσ. 113-127· ὁ ἴδιος (ἐπιμ.), *Ἐναΐσιμα* (Ἐπὶ τῇ τριακοστῇ πέμπτῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος), Ἀθῆναι 1931, σσ. 1-23· *Ἐκκλησία* 16 (1938), σσ. 345-360· *Ἐκκλησία* 45 (1968), σσ. 501-569· «Μνημόσυνα», *Θεολογία* 17, 3 (1939), σσ. 257-272· Γ. Βαλσάμης (ἐπιμ.), *Οἱ Προκαθήμενοι Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος*, Βόλος 1997, σσ. 65-69· Κ. Δυοβουνιώτης, «Λόγος κατὰ τὸ ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος ἀοιδίμου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου», *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 13 (1938), σσ. 650-655· Ἀθ. Ἐ. Καραθανάσης, «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ὁ Μαδύτιος», *Θεολογία* 81, 1 (2010), σσ. 293-297· Μ. Ἀρχιμ. Μιχ. Κωνσταντινίδης, «Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1 Ἰουλίου 1868-22 Ὀκτωβρίου 1938)», *Θεολογία* 16 (1938), σσ. 367-408· Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδης, «Χρυσόστομος Α' ὁ Παπαδόπουλος», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 12, στ. 417-420· Δ. Σ. Μπαλάνος, «Ὁ ἀποβιώσας Πρωθιεράρχης τῆς Ἑλλάδος Χρυσόστομος», *Ἐκκλησία*

προερχομένου από τον ακαδημαϊκό χώρο, ήταν ή δημιουργία ενός επιστημονικού περιοδικού της Εκκλησίας της Ελλάδος με στόχο την ενίσχυση και ἐμβάθυνση της θεολογικής ἔρευνας. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε εἶχε μεγάλη ἐμπειρία σὲ ἀντίστοιχες προσπάθειες, καθὼς στὸ παρελθὸν εἶχε δημιουργήσει, διευθύνει ἢ καὶ συνεργασθεῖ μετὰ περιοδικὰ Νέα Σιών τῶν Ἱεροσολύμων, Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἐκκλησιαστικὸς Κῆρυξ τῆς Κύπρου καὶ Καινὴ Διδαχὴ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἔτσι, τὸ ἔτος 1923 δημιουργεῖται τὸ περιοδικὸ Θεολογία² μετὰ πρῶτο διευθυντὴ τὸν Καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ μετέπειτα ἀκαδημαϊκὸ Γρηγόριο Παπαμιχαήλ³. Τὸ περι-

16 (1938), σσ. 363-364· Κ. Μπόνης, «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομος Α΄ Παπαδόπουλος (1 Ἰουλίου 1868-22 Ὀκτωβρίου 1938)», Θεολογία 40, 1-4 (1969), σσ. 7-15· Π. Ἰω. Μπρατσιώτης, «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ ἡ “Θεολογία”», Θεολογία 40, 1-4 (1969), σσ. 16-20· Χρ. Ἰ. Νεαμονιτάκης, Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1868-1938), Ἀθῆναι 1969· Γρ. Παπαμιχαήλ, «Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν», Θεολογία 40, 1-4 (1969), σσ. 21-33.

2. Τὸ ἴδιο ἔτος ἱδρύεται καὶ τὸ ἐπίσημο δελτίο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τίτλο Ἐκκλησία (Βλ. Ἀρχιμ. Θεόκλητος Α. Στράγκας, Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀφευδῶν 1817-1967, τόμ. Β΄, Ἀθῆναι 32001, σ. 1164). Τὸ πρῶτο τεῦχος κυκλοφορεῖται τὴν 1η Ἰουνίου 1923.

3. Γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Καθηγητοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ βλ. Μητρ. Σισανίου καὶ Σιατίστης Ἰάκωβος, «Λόγος ἐπιμνημόσυτος εἰς τὸν Γρηγόριον Παπαμιχαήλ», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 10 (1956), σσ. ιε΄-ιη΄· Ἰω. Καρμίρης, «Βιογραφικὸν σημεῖωμα Γρηγορίου Παπαμιχαήλ», Θεολογία 27, 1 (1956), σσ. 148-155· Ἰάκωβος Γ. Κλεόμβροτος, Μητρ. Μυτιλήνης, «Ὁ Γρηγόριος Χ. Παπαμιχαήλ καὶ τὸ ἔργον του», Ἐκκλησία 43 (1966), σσ. 252-256, 271-274· Σ. Δ. Λώλης, «Γρηγόριος Χ. Παπαμιχαήλ (†) (1874-1956)», Θεολογία 27, 1 (1956), σ. 148· Δ. Σ. Μπαλάνος, Ἐκατονταετηρὶς 1837-1937, τόμ. Α΄ (Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς), Ἀθῆναι 1937, σσ. 15, 46-47· ὁ ἴδιος, «Δεξιῶσις τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ», Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 21 (1946), σσ. 202-223· ὁ ἴδιος, «Ἐπικήδειος λόγος εἰς τὸν Γρηγόριον Παπαμιχαήλ», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 10 (1956), σσ. ιβ΄-ιγ΄· ὁ ἴδιος, «Λόγος ἐπιμνημόσυτος εἰς τὸν Γρηγόριον Παπαμιχαήλ», Θεολογία 27, 1 (1956), σσ. 155-157 [= Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 10 (1956), σσ. ιγ΄-ιε΄]· Κ. Γ. Μπόνης, «Ἐπιμνημόσυτος λόγος εἰς Γρηγόριον Παπαμιχαήλ (Ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ Καπνικαρέας τῇ 10/2/1957)», Θεολογία 28, 1 (1957), σσ. 157-160· Π. Ν. Τρεμπέλας, «Ἐπικήδειος λόγος εἰς τὸν Γρηγόριον Παπαμιχαήλ», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 10 (1956), σσ. δ΄-η΄· Α. Ἰ. Φ., «† Γρηγόριος Παπαμιχαήλ», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 10 (1956), σσ. α΄-γ΄· «Ἐκ τοῦ ἡμερησίου καὶ περιοδικοῦ Τύπου», Θεολογία

οδικό έχει διανύσει μία διαδρομή εκατό έτων⁴ και έχει ήδη καταξιωθεί στον εκκλησιαστικό και ακαδημαϊκό χώρο, εντός και εκτός Ελλάδος, όπως προκύπτει όχι μόνον από την πληθώρα δημοσιευμάτων ξένων έρευνητών που έχουν βρει φιλόξενη στέγη στις σελίδες του, αλλά και από τη βράβευσή του από το ανώτατο πνευματικό ίδρυμα της χώρας, την Ακαδημία Αθηνών, το 1969⁵. Στη μελέτη που ακολουθεί θα επιχειρήσουμε να καταγράψουμε πτυχές των διορθόδοξων και διαχριστιανικών σχέσεων, όπως προκύπτουν από το πλούσιο υλικό των δημοσιευμένων καθ' όλη τη διάρκεια του ενός αιώνα ζωής του περιοδικού *Θεολογία* έργασιων.

I. Οί διορθόδοξες σχέσεις μέσα από τις σελίδες του περιοδικού *Θεολογία*

Μία σειρά δημοσιευμάτων, που καλύπτουν σχεδόν όλο τον ιστορικό βίο του περιοδικού, επιχειρούν να αναδείξουν την ταυτότητα της Όρθόδοξης θεολογίας και να την όριοθετήσουν εντός του εκάστοτε συγκειμένου. Γίνεται λόγος για τα χαρακτηριστικά, τις τάσεις και τα προβλήματα της Όρθόδοξης θεολογίας, για τη στάση της έναντι του τεχνοκρατούμενου κόσμου, αλλά και για το μέλλον και τις προοπτικές της⁶.

27, 1 (1956), σσ. 158-163· «Γρηγόριος Παπαμιχαήλ (25ετηρίς από της έκδημίας αυτού, 1956-1981)», *Εκκλησία* 58 (1981), σσ. 497-559.

4. Για μία ιστορική αποτίμηση αυτής της πορείας βλ. Κ. Γ. Μπόνης, «Μία τεσσαρακονταετία (1923-1963)», *Θεολογία* 34, 1 (1963), σσ. 5-6· «Ευκλεής πεντηκονταετηρίς των περιοδικών *Εκκλησία* και *Θεολογία*», *Θεολογία* 44, 3-4 (1973), σσ. 447-512· Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ ἐβδομηκονταετηρίς των περιοδικών *Εκκλησία* και *Θεολογία*», *Θεολογία* 64, 3 (1993), σσ. 353-360.

5. *Θεολογία* 40, 1-4 (1969), σ. 3· *Εκκλησία* 47 (1970), σ. 134.

6. Π. Ί. Μπρασιώτης, «Ἡ ἑλληνική θεολογία κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν», *Θεολογία* 19 (1941-1948), σσ. 87-112, 271-286· Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζάτος, «Αἱ σύγχρονοι θεολογικαὶ τάσεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ὀρθοδόξῃ», *Θεολογία* 20 (1949), σσ. 80-98· Β. Exarchos, „Theologische Probleme der modernen Orthodoxie“, *Θεολογία* 36, 2 (1965), σσ. 255-269· Χρυσόστομος Σ. Κωνσταντινίδης, Μητρ. Μύρων, «Ἡ ὀρθόδοξος θεολογία ἐμπρὸς εἰς τὸν τεχνοκρατούμενον κόσμον», *Θεολογία* 52, 2 (1981), σσ. 228-254· Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Εἰδοποιὰ γνωρίσματα τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας», *Θεολογία* 71, 1 (2000), σσ. 9-24· Π. Βασιλειάδης, «Τὸ μέλλον τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας», *Θεολογία*

Ένα ζήτημα, πού απασχόλησε και έν πολλοίς προσδιόρισε τίς διορθόδοξεσ σχέσεις καθ' ὅλη σχεδόν τή διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰ., ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητα ἡ προετοιμασία τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου, πού πραγματοποιήθηκε τελικά τὸ καλοκαίρι τοῦ 2016. Ἡ Σύνοδος τῆς Κρήτης ἀνήκει στὰ γεγονότα «μακρᾶς διάρκειας» ὄχι μόνο ἐξ αἰτίας τῶν δεκαετιῶν πού ἀπαιτήθηκαν γιὰ τή σύγκλησή της, ἀλλὰ καί λόγω τῆς ἐπίδρασης πού ἤδη ἀσκεῖ καί θὰ ἀσκήσει καί στοῦ μέλλον στίς σχέσεις μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοῦ μεγάλου ἀφιερώματος στὴ Σύνοδο, τὰ ὁποῖα δημοσιεύθηκαν στὰ τεύχη 4 τοῦ 2015 καί 1 τοῦ 2016, τὸ περιοδικὸ *Θεολογία* φιλοξένησε ἓνα σημαντικό ἀριθμὸ κειμένων, σχετιζομένων εἴτε μὲ τὴ Σύνοδο καθ' ἑαυτὴν εἴτε μὲ τὴ θεματολογία της κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς προπαρασκευῆς της. Τὴν ἀρθρογραφία αὐτὴ ὑπαγόρευε ἄλλοτε ἡ ἱστορικὴ συγκυρία καί ἄλλοτε ἡ ἀνάγκη ἀντιμετώπισης ποιμαντικῶν ἢ εὐρύτερα διοικητικῶν ζητημάτων. Τὸ Πανορθόδοξο Συνέδριο στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1923, ἡ Προκαταρκτικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὸ Ἅγιον Ὅρος τὸ 1930, τὸ Α' (1936) καί τὸ Β' Συνέδριο Ὁρθόδοξης Θεολογίας (1976) στὴν Ἀθήνα, οἱ Πανορθόδοξεσ Διασκέψεις τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 καί ἐν συνεχείᾳ οἱ Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξεσ Διασκέψεις ἀπετέλεσαν γόνιμες ἀφορμὲς γιὰ τὴ συγγραφὴ μελετῶν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου, πού στόχο εἶχαν νὰ στηρίξουν θεολογικά καί ἐκκλησιολογικά τὸ προσυνοδικὸ ἔργο. Ἡ προετοιμασία⁷ καί ὁ χαρακτήρας τῆς σχεδιαζομένης Πανορθόδοξης Συνόδου⁸, τὸ αὐτοκέφαλο καί τὸ αὐτόνομο καθεστῶς⁹, ἡ κανονικὴ δικαιοδοσία ἐπὶ

72, 1 (2001), σσ. 390-399· Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Φαινομενολογία καί δεοντολογία τῆς ἐλληνικῆς θεολογίας στοῦ λυκαυγὲς τῆς τρίτης χιλιετίας», *Θεολογία* 75, 1 (2004), σσ. 5-52.

7. Ἰω. Καρμίρης, «Ἡ Πανορθόδοξος Διάσκεψις Ρόδου (24 Σεπτεμβρίου-1 Ὀκτωβρίου 1961)», *Θεολογία* 32, 4 (1961), σσ. 497-536· ὁ ἴδιος, „Die V. Pan-Orthodoxe Konferenz“, *Θεολογία* 39, 3 (1968), σσ. 305-314· G. N. Lemopoulos, «La IIIe Conférence Panorthodoxe Préconciliaire (Chambésy-Genève, 28 octobre-6 novembre 1986)», *Θεολογία* 58, 3 (1987), σσ. 609-631.

8. Π. Ν. Τρεμπέλας, «Περὶ τὴν Οἰκουμενικήν», *Θεολογία* 5, 2 (1927), σσ. 173-174· Β. Θ. Σταυρίδης, «Περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς μελλούσης Συνόδου», *Θεολογία* 38, 4 (1967), σσ. 529-532· ὁ ἴδιος, «Ἡ Ἀγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 60, 1 (1989), σσ. 94-106.

9. Π. Ν. Τρεμπέλας, «Ἀρχαὶ κρατήσασαι ἐν τῇ ἀνακηρύξει τοῦ Αὐτοκεφάλου», *Θεολογία*

τῆς Ὁρθόδοξης διασποράς¹⁰, τὸ ἱεραποστολικὸ ἄνοιγμα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας¹¹, οἱ σχέσεις της μὲ τοὺς ἑτεροδόξους¹², ἡ ἐκκλησιαστικὴ

28, 1 (1957), σσ. 5-22· K. Nikolakopoulos, „Autokephaliesystem und eucharistische Einheit. Orthodoxe Ekklesiologie mit neutestamentlichen Fundamenten“, *Θεολογία* 67, 2 (1996), σσ. 361-371· Archim. Gr. D. Papathomas, «Sources et bibliographie *ad hoc* concernant la question de l'Autocéphalie et de l'Autonomie (Contribution bibliographique à l'étude de la question – Essai préliminaire)», *Θεολογία* 69, 4 (1998), σσ. 772-797· Δ. Νικολακάκης, «Τὸ Αὐτοκέφαλον καὶ τὸ Αὐτόνομον στὴν πορεία πρὸς τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 86, 4 (2015), σσ. 199-212· K. Κατερέλος, Ἐπίσκ. Ἀβύδου, «Τὸ Αὐτοκέφαλο καὶ τὸ Αὐτόνομο στὴν πορεία πρὸς τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο», *Θεολογία* 87, 1 (2016), σσ. 107-121· Ἀρχιμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμᾶς, «“Αὐτοκεφαλισμὸς καὶ Διασπορά”. Μία σχέση αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ (Συμβολὴ στὴν Θεματολογία τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλῃς Συνόδου τοῦ 2016)», *Θεολογία* 87, 1 (2016), σσ. 123-161· ὁ ἴδιος, «Ἡ υἱοθέτηση τῆς Αὐτοκεφαλίας στὴ Δύση καὶ τὴν Ἀνατολή», *Θεολογία* 90, 1 (2019), σσ. 236-276· Γ. Β. Τσούπρας, «Ὁ λδ' Ἀποστολικὸς Κανὼνας καὶ οἱ “Ἐθνικὲς Ἐκκλησίες”», *Θεολογία* 90, 2 (2019), σσ. 125-133· D. Heith-Stade, “Beyond Autocephaly: Models of the Regional Church in the Canonical Tradition”, *Θεολογία* 95, 1 (2024), σσ. 409-432.

10. Βαρνάβας Τζωρτζάτος, Μητρ. Κίτρου, «Ἡ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ὑπαγωγή τῶν ἐν Διασπορᾷ ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνάκλησις αὐτῆς», *Θεολογία* 48, 1 (1977), σσ. 21-32· Ἰω. Μ. Κονιδάρης, «Ἡ ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Μητρόπολις Γερμανίας καὶ ὁ Καταστατικὸς αὐτῆς Χάρτης», *Θεολογία* 50, 1 (1979), σσ. 71-89· Μακάριος Τηλλυρίδης, Ἐπισκ. Ριπούτας, «Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς (Σελίδες ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς πρώτης Ὁρθόδοξης Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Νέας Ὑόρκης)», *Θεολογία* 68, 4 (1997), σσ. 664-696· Πρωτ. Δημήτριος Ἰω. Κωνσταντέλος, «Ἡ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες Ἀμερικῆς», *Θεολογία* 71, 2 (2000), σσ. 480-491· Ἀρχιμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμᾶς, «Ἡ ἀποδοχὴ “Ἐκκλησιαστικῆς Διασποράς” συνεπάγεται ἀναίρεση τῆς Ἐκκλησίας (κανὼνας 28/Δ'). Μία ἄλλῃ ἐκδοχὴ ἐπιλύσεως αὐτοῦ τοῦ ἐκκλησιο-κανονικοῦ ζητήματος», *Θεολογία* 80, 2 (2009), σσ. 121-142· ὁ ἴδιος, «Ἡ συνοδικὴ καταδίκη στὸν 19ο αἰ. τῆς Ἐκκλησιακῆς Συνεδαφικότητος τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης (1848) καὶ Βουλγαρίας (1872), καὶ οἱ ἀπορροές της στὴν ἐξέλιξη τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πρωτείου (1870 κ.έ.) καὶ τῆς Ὁρθοδόξου “Διασποράς” (1920 κ.έ.)», *Θεολογία* 83, 3 (2012), σσ. 131-152.

11. «Σχόλια καὶ προτάσεις ὀρθοδόξων ἐπιστημόνων ἀσχολουμένων μὲ τὴν ἱεραποστολικὴ ἐπὶ τοῦ προταθέντος κειμένου: Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ», *Θεολογία* 87, 1 (2016), σσ. 359-367.

12. π. Αὐγουστίνος Μπαῖραχτάρης, «Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὸ ζήτημα τῶν διαχριστιανικῶν διαλόγων: Ἀνάλυση, δυσκολίες, προοπτικὲς», *Θεολογία* 87, 1 (2016), σσ. 73-106· Χρυσόστομος Σαββάτος, Μητρ. Μεσσηνίας, «Λόγος εἰς τὸν Ἀντί-λογον περὶ τοῦ κειμένου τῆς Ε' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως (Chambésy-Γενεύη, 10-17 Ὀκτωβρίου 2015): Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον», *Θεολογία* 87, 1 (2016), σσ. 335-345.

οικονομία¹³, ή κωδικοποίηση των ιερών κανόνων¹⁴, ή νηστεία¹⁵, ή θέση των λαϊκών¹⁶ και ειδικώτερα της γυναικάς¹⁷ στην Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, τὰ κωλύματα τοῦ γάμου¹⁸, ὁ γάμος καὶ ἡ ἀγαμία των κληρικῶν¹⁹, ἡ ἀναγνώριση ἀγίων²⁰, τὸ ἡμερολόγιο²¹ καὶ τὸ πασχάλιο²², ἡ διδασκαλία περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως²³ καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀποδοχῆς τῆς Συνόδου²⁴ ἀποτελοῦν μερικὰ μόνον ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ βρέθηκαν στὸ ἐπίκεντρο τοῦ προσυνοδικοῦ ἔργου καὶ ἀναλύθηκαν κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ ἑκατονταετοῦς βίου τοῦ περιοδικοῦ.

13. Ἀρχιμ. Ἱερώνυμος Κοτσώνης, «Ἰδιάζουσα περίπτωσις “ἐκκλησ. οἰκονομίας”»: Ἡ θ. Εὐχαριστία μεταφερομένη ὑπὸ μὴ Χριστιανῶν γυναικῶν», *Θεολογία* 27, 4 (1956), σσ. 513-532.

14. Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζάτος, «Ἡ κωδικοποιήσις των ἱ. Κανόνων “τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν” τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 29, 4 (1958), σσ. 475-496.

15. Π. Ἰ. Σκαλτσής, «Ἡ νηστεία κατὰ τὴς Προσυνοδικῆς Συζητήσεως», *Θεολογία* 86, 4 (2015), σσ. 213-220· Μαρίνα Β. Κολοβοπούλου, «“Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καὶ ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον”· Δρώμενα ἀπὸ τὴν πορεία πρὸς τὴν Ἀγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 87, 1 (2016), σσ. 195-205.

16. Ἰω. Ν. Καρμίρης, «Ἡ θέσις καὶ ἡ διακονία των λαϊκῶν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ», *Θεολογία* 47, 1-3 (1976), σσ. 15-27, 218-234, 430-449· Μ. Staikos, Bischof von Christoupolis, „Die Stellung der Laien in der Orthodoxen Kirche“, *Θεολογία* 61, 1-2 (1990), σσ. 73-95.

17. Βασιλικὴ Ἡ. Σταθοκώστα, «Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ σύγχρονες προκλήσεις: Ἡ γυναίκα στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸν κόσμον σήμερον», *Θεολογία* 86, 4 (2015), σσ. 151-165.

18. Εἰρήνη Π. Χριστινάκη-Γιάρου, «Τὰ κωλύματα τοῦ γάμου, ἰδίως δὲ στοὺς διαχριστιανικοὺς γάμους», *Θεολογία* 87, 1 (2016), σσ. 207-231.

19. Δ. Α. Πετρακάκος, «Πρὸ τῆς Διορθοδόξου Συνόδου κανονικὰ προβλήματα», *Θεολογία* 16, 3-4 (1938), σσ. 262-275, 289-307· 17, 2-4 (1939), σσ. 160-167, 249-256, 322-328.

20. Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζάτος, «Ἡ ἀναγνώρισις των Ἀγίων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ», *Θεολογία* 19, 1 (1941-1948), σσ. 18-52· Μητρ. Σεργεῖον Κωνσταντῖνος, «Περὶ ἀναγνώρισεως των Ἀγίων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ», *Θεολογία* 27, 4 (1956), σσ. 609-615.

21. Σωφρόνιος (Εὐστρατιάδης), Μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως, «Τὸ Ἑορτολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως ἡμερολογιακῆς», *Θεολογία* 15, 1-2 (1937), σσ. 5-112· Α. Ν. Papavassiliou, “Patriarch Tikhon and the Calendar Problem (According to the Letter of Tikhon, Patriarch of Moscow and All Russia, to the Ecumenical Patriarch Germanos V)”, *Θεολογία* 64, 3 (1993), σσ. 428-437.

22. Γ. Α. Ἀρβανιτάκης, «Περὶ μονιμοποιήσεως τοῦ Πάσχα», *Θεολογία* 17, 4 (1939), σσ. 355-360.

23. Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης, Μητρ. Μύρων, «Βασικά τινα περὶ Ἱερᾶς Παραδόσεως», *Θεολογία* 49, 2-4 (1978), σσ. 261-279, 443-470, 692-702.

24. L. Stan, „Ueber die Rezeption der Beschlüsse der Oekumenischen Synoden Seitens der Kirche“, *Θεολογία* 40, 1-4 (1969), σσ. 158-168.

Ένα άλλο ενδιαφέρον και έκτεταμένο υλικό ἀφορᾷ τὸν ἱστορικὸ βίον, τὴ σύγχρονη κατάσταση, ἀλλὰ καὶ τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐν λόγῳ υλικοῦ ἀναφέρεται στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρωσίας, γεγονὸς ἐν πολλοῖς ἀναμενόμενο, καθὼς ἡ πρώτη ἀποτελεῖ τὴν πρωτόθρονη καὶ ἡ δευτέρα τὴν πολυπληθέστερη Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Θὰ παρουσιάσουμε ἐν συνεχείᾳ τὴν ἀρθρογραφία ποὺ σχετίζεται μὲ τὶς κατὰ τόπους Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἀκολουθώντας τὴν καθιερωμένη διοικητικὴ τάξη.

Οἱ μελέτες μὲ θέμα τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἄλλοτε ἔχουν ἀπλῶς ἀκαδημαϊκὸ χαρακτήρα, ἄλλοτε συνδέονται μὲ διάφορες ἐπετείους, ἐνῶ ἄλλοτε ἀφορμῶνται ἀπὸ τὴν κατάσταση τῶν διορθοδόξων σχέσεων καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη προσδιορισμοῦ τῆς θέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς πρώτου τῇ τάξει θρόνου καὶ ἀπάντησης σὲ ἀμφισβητήσεις τοῦ πρωτευθύνου τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὁποῖες οὐκ ὀλίγες φορὲς ἐκπορεύονται ἀπὸ τὶς τάξεις ὀρισμένων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Πρόκειται γιὰ μελέτες μὲ εὐρεῖα θεματικὴ, ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ φωτίσουν τὴν ἱστορίαν καὶ τὴ σύγχρονη θέσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐντὸς τοῦ συστήματος τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν: ἡ ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ Κομνηνῶν²⁵ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀλωση μέχρι τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα²⁶, ἡ ἔννοια, τὸ περιεχόμενο καὶ οἱ ἱστορικὲς καταβολὲς τοῦ πρωτείου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου²⁷, ἡ καλλιέργεια τῆς θεολογίας στὸ Οἰκουμενικὸ Πατρι-

25. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, «Ἡ Ἐκκλησία ΚΠόλεως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν (1081-1185)», *Θεολογία* 19, 1-3 (1941-1948), σσ. 5-17, 193-208, 385-397.

26. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, «Ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος», *Θεολογία* 20, 1 (1949), σσ. 3-17· 2, 189-203· 3, 381-406· ὁ ἴδιος, «Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα», *Θεολογία* 20, 4 (1949), σσ. 577-602· 21, 1-2 (1950), σσ. 3-18, 141-158· ὁ ἴδιος, «Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ μεγάλη Ἐπανάστασις τοῦ 1821», *Θεολογία* 21, 3-4 (1950), σσ. 305-324, 477-505.

27. Αρχιμ. Παρθένιος Κ. Πολάκης, «Ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τοῦ πρωτείου τοῦ Ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως», *Θεολογία* 23, 1-4 (1952), σσ. 95-108, 239-252, 440-455, 581-595· 24, 1 (1953), σσ. 70-79· 3, 375-389· 25, 1 (1954), σσ. 124-144· Β. Θ. Σταυρίδης, «Τὰ πρεσβεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα ἀνατολικά Πατριαρχεῖα», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 314-328.

αρχείο²⁸, ή ιεραποστολική δράση του στην Εύρώπη και άλλου με όδηγό την παρακαταθήκη των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου²⁹, ή ιωάννεια αποστολικότητα του θρόνου Κωνσταντινουπόλεως³⁰, το επιστημονικό συμπόσιο με άφορμή τη συμπλήρωση 100 χρόνων από την Πατριαρχική και Συνοδική Έγκύκλιο του 1902³¹, ο ρόλος και η σημασία των διαλόγων στη νεώτερη ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου³² και οι σχέσεις μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως και Μόσχας³³.

Λιγότερες αριθμητικά εμφανίζονται οι μελέτες που αφορούν τα πρεσβυγενή Πατριαρχεία Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας και Ἱεροσολύμων. Ειδικότερα, στο δευτερόθρονο Πατριαρχείο είναι ἀφιερωμένα κείμενα που ἐστιάζουν στη συμβολή του στην Ἐπανάσταση του 1821³⁴, σὲ ιστορικές πληροφορίες γιὰ τὴν Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας³⁵, καθὼς καὶ σὲ δύο ἐκθέσεις τοῦ γαλλικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ἀναφερόμενες στὸν θρόνο τοῦ ἀγίου Μάρκου³⁶. Στὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας ἀναφέρεται μία μελέτη σχετικὰ μὲ τὴν περίοδο τῆς κυριαρχίας τῶν Σελτζουκιδῶν καὶ τῶν Φράγκων στὴν περιοχὴ τῆς Συρίας³⁷. Τέλος, τρεῖς μελέτες καλύπτουν

28. Β. Θ. Σταυρίδης, «Ἡ Θεολογία εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον (Σύγχρονος ἱστορία, 1923 μέχρι σήμερον)», *Θεολογία* 53, 3 (1982), σσ. 672-696.

29. Β. Θ. Σταυρίδης, «Ἡ ἱεραποστολικὴ δράσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῶν ἀγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀλλαχοῦ», *Θεολογία* 56, 3 (1985), σσ. 529-550.

30. Βλ. Ἰω. Φειδᾶς, «Ἡ ἱωάννειας ἀποστολικότης τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως», *Θεολογία* 67, 2 (1996), σσ. 230-267.

31. Π. Α. Ἀγγελόπουλος, «Ἐπιστημονικὸν Συμπόσιον “Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἐξαπολύσεως τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ ἔτους 1902 ὑπὸ τοῦ Ἰωακείμ τοῦ Γ’” (Σαμπεζὺ Γενεύης, 15-17 Νοεμβρίου 2002)», *Θεολογία* 75, 1 (2004), σσ. 317-334.

32. Π. Σερραφεῖμ, «Ὁ ρόλος τοῦ διορθόδοξου καὶ διαχριστιανικοῦ διαλόγου στὴ σύγχρονῃ ἱστορίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου: τὸ παράδειγμα τοῦ Πατριαρχῆ Ἀθηνᾶγόρα Α΄», *Θεολογία* 87, 3 (2016), σσ. 259-269.

33. Α. G. Dragas, “The Constantinople and Moskow Divide (Troitsky and Photiades on the Extra-Jurisdictional Rights of the Ecumenical Patriarchate)”, *Θεολογία* 88, 4 (2017), σσ. 135-190.

34. Θ. Μοσχονᾶς, «Συμβολὴ καὶ συμπαράστασις τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας τοῦ 1821», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 187-206.

35. Θ. Μοσχονᾶς, «Ἐφημερίδες αἰῶνιοι τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ἕως τοῦ 1872», *Θεολογία* 44, 1-2 (1973), σσ. 386-388.

36. M. Tyllirides, Évêque de Rirouta, «Deux rapports du Ministère Français des Affaires Étrangères sur le Patriarcat Grec de l’Alexandrie», *Θεολογία* 65, 4 (1994), σσ. 659-678.

37. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, «Ἡ Ἐκκλησία Ἀντιοχείας ἐπὶ τῆς

ἐπὶ μέρους πτυχές τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων³⁸.

Αὐξημένο ἐμφανίζεται τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία, τὸν πνευματικὸ βίον, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας. Ἡ ἀνάμιξή τῆς σὲ προσκυνηματικὲς ὑποθέσεις τῆς Ἀνατολῆς³⁹, ἡ προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ⁴⁰, τὸ ρωσικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ὁθωνος⁴¹, ὁ πλοῦτος τῆς ρωσικῆς λειτουργικῆς βιβλιογραφίας⁴², τὸ ἐλληνικὸ ἱεραποστολικὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Ρωσίας⁴³, ἡ λειτουργία τοῦ συνοδικοῦ συστήματος κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος⁴⁴, ὁ ἐκχριστιανισμὸς

κυριαρχίας τῶν Σελτζουκιδῶν καὶ τῶν Φράγκων ἐν Συρίᾳ», *Θεολογία* 16, 1-2 (1938), σσ. 97-117, 193-207.

38. Μ. Κ. Καραπιπέρης, «Ὁ ἱστορικὸς χαρακτήρ καὶ ἡ ιδιότης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων», *Θεολογία* 16, 1-4 (1938), σσ. 48-59, 153-160, 241-248, 323-335· 17, 1 (1939), σσ. 84-90· Βαρβάρα Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ, «Μιὰ ἐκθεση γιὰ τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων (1853)», *Θεολογία* 60, 4 (1989), σσ. 801-825· Μακάριος Τηλγυρίδης, Ἐπίσκ. Ριζούτας, «Ἐνα ἀνέκδοτο ἔγγραφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Ἑλληνορθοδόξου Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Μ. Βρεταννίας (1921)», *Θεολογία* 63, 4 (1992), σσ. 710-717.

39. Ἀρχιμ. Ἀρσένιος Κακογιάννης, «Προσκυνηματικαὶ ὑποθέσεις συζητούμεναι ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Αἰθιοπίας τῇ ἀναμίξει Ρώσων καὶ πάλιν», *Θεολογία* 4, 2-4 (1926), σσ. 150-165, 219-226, 303-318.

40. Γρ. Παπαμιχαήλ, «Ἡ προσωπικότης Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ», *Θεολογία* 19, 3 (1941-1948), σσ. 466-488· ὁ ἴδιος, «Ἐκ τῶν συγγραφῶν Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ», *Θεολογία* 19, 4 (1941-1948), σσ. 577-618· Κ. Κ. Παπουλίδης, «Μάξιμος ὁ Γραικός (1470-1556) καὶ Ἀθανάσιος Πατελλάρος (1597-1654). Δύο ἐλληνικαὶ προσωπικότητες παιδευθεῖσαι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τιμώμεναι ὡς Ἅγιοι ἐν Ρωσίᾳ», *Θεολογία* 41, 4 (1970), σσ. 638-644.

41. Κ. Κ. Παπουλίδης, «Ρωσικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὁθωνα μὲ βάση ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς τῆς Ρωσίας», *Θεολογία* 57, 4 (1986), σσ. 765-776.

42. Εὐδ. Δ. Θεοδώρου, «Ὁ πλοῦτος τῆς ρωσικῆς λειτουργικῆς βιβλιογραφίας (Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς χιλιετηρίδος τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Ρώσων)», *Θεολογία* 59, 3 (1988), σσ. 476-489.

43. D. J. Constantelos, "The Greek Missionary Background of the Christianization of Russia and the Respect for its Cultural Identity", *Θεολογία* 60, 4 (1989), σσ. 654-671.

44. V. Kulaha, «Le système synodal de l'Église Russe sous le régime communiste», *Θεολογία* 81, 1 (2010), σσ. 99-122.

των Ρώσων του Κιέβου⁴⁵ και ή ρωσική πολιτική στο Άγιον Όρος⁴⁶ αποτελούν τους βασικούς θεματικούς άξονες των μελετών που άφορούν την Έκκλησία της Ρωσίας και οι όποιες σε άλλες περιπτώσεις έχουν άμειγώς έρευνητική άφετηρία, ενώ σε άλλες συνδέονται με τη σύγχρονη διορθόδοξη πραγματικότητα.

Στην Έκκλησία της Σερβίας –και γενικώτερα στις σλαβικές Όρθόδοξες Έκκλησίες– είναι άφιερωμένος ένας όχι εύκαταφρόνητος άριθμός μελετών, οι όποιες και πάλι σε όρισμένες περιπτώσεις σχετίζονται με την ιστορική συγκυρία και την πορεία των διορθοδόξων σχέσεων, ενώ σε άλλες έχουν καθαρά έρευνητικό υπόβαθρο. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν δημοσιεύματα σχετικά με την Έκκλησία των Σκοπίων (ή Αρχιεπισκοπή Αχρίδος)⁴⁷ και στη δεύτερη μελέτες για το δικονομικό σύστημα της Έκκλησίας της Σερβίας⁴⁸. άλλες δέ μελέτες είναι γενικώτερα προσανατολισμένες στην ιστορία των σλαβικών Έκκλησιών⁴⁹.

Ο 19ος αιώνας κληροδοτεί στην Όρθόδοξη Έκκλησία του 20ού μία ιδιαίτερα κρίσιμη έστία έντασης στις διορθόδοξες σχέσεις, που δέν είναι άλλη από το βουλγαρικό σχίσμα. Τα γεγονότα που σχετίζονται

45. Γ. Π. Κουντούρης, «Η έκκλησιαστική πολιτική των Βυζαντινών στους χρόνους του Μεγάλου Φωτίου και ό έκχριστιανισμός των Ρώσων του Κιέβου», *Θεολογία* 89, 4 (2018), σσ. 63-77.

46. Βλ. Ίω. Φειδᾶς, «Τό Άγιον Όρος και ή ρωσική πολιτική», *Θεολογία* 93, 2 (2022), σσ. 7-62.

47. J. Snegarov, «Νέον αντίγραφον του Κώδικος (sic) της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος», *Θεολογία* 8, 4 (1930), σσ. 356-362· Δ. Ξανάλατος, «Θεοφύλακτος ό Βουλγαρίας και ή δρᾶσις αὐτοῦ ἐν Αχρίδι», *Θεολογία* 16, 3 (1938), σσ. 228-240· G. I. Konidaris, „Zur Frage der Entstehung der Diocese des Erzbistums von Achrida und der Notitiae no3 bei Parthey“, *Θεολογία* 30, 1 (1959), σσ. 1-19· Ίω. Α. Παναγιωτόπουλος, «Η Αρχιεπισκοπή Αχριδών ιστορικοκανονικά ζητήματα και νέες προοπτικές», *Θεολογία* 90, 4 (2019), σσ. 35-49· Γ. Τσούπρας, «Η Έκκλησία των Σκοπίων», *Θεολογία* 86, 3 (2015), σσ. 323-335.

48. Βαρνάβας Δ. Τζωρτζάτος, Μητρ. Κίτρους, «Η Δικονομία της Όρθοδόξου Έκκλησίας της Σερβίας, μετὰ ιστορικής άνασκοπήσεως», *Θεολογία* 49, 4 (1978), σσ. 635-671.

49. Γ. Β. Τούλιας, «Συμβολή εις την Έκκλησι. Ιστορίαν των Σλάβων (Λύσις του προβλήματος της μεσαιωνικής Βοσνίας)», *Θεολογία* 22, 3 (1951), σσ. 463-472· Α.-Αίμ. Ν. Ταχιάος, «Η Συμβολή της Έκκλησίας στη δημιουργία των κρατών της άνατολικής χριστιανικής παράδοσης», *Θεολογία* 82, 2 (2011), σσ. 305-314· Γ.-Ν. Λόης, «Βυζάντιο και Σλάβοι. Τό κράτος των Ρώς (Ρώσων) και ό έκχριστιανισμός των Άνατολικών Σλάβων (9ος-10ος αιώνας)», *Θεολογία* 88, 2 (2017), σσ. 217-230.

μὲ τὴ δημιουργία τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ γνωστὰ καὶ ἀπετέλεσαν τὴν ἱστορικὴ πρόκληση γιὰ τὴ σύγκληση τῆς Τοπικῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ ἔτος 1872 καὶ τὴ διατύπωση *expressis verbis* αὐτοῦ ποὺ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνέκαθεν ἀντιλαμβάνονταν ὡς τὴν πεμπτουσία τῆς ταυτότητάς της. Ἡ ἀπόφαση τῆς Συνόδου κατατάσσει τὸν ἐθνοφυλετισμὸ, δηλαδή τὴν πρόταξη ἐθνοφυλετικῶν σκοπιμοτήτων ἔναντι τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας, στὶς ἐπικίνδυνες ἐτεροδιδασκαλίες ποὺ λυμαίνονται ἐκ τῶν ἔνδον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἐπὶ ἐπτὰ καὶ πλέον δεκαετίες, ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας παραμένει ἀποκομμένη ἀπὸ τὴ διοικητικὴ καὶ λειτουργικὴ κοινωνία μὲ τὶς ὑπόλοιπες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀναλύθηκε σὲ διάφορες μελέτες ποὺ δημοσιεύθηκαν στὴ Θεολογία τόσο κατὰ τὴν περίοδο τοῦ σχίσματος (1872-1945) ὅσο καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἄρση του⁵⁰.

Πτωχότερη ἐμφανίζεται ἡ συγγραφικὴ συγκομιδὴ στὶς περιπτώσεις τῶν Ἐκκλησιῶν Ρουμανίας καὶ Γεωργίας. Στὴν πρώτη εἶναι ἀφιερωμένη μία μελέτη γιὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς σχέσεις μὲ τὴ Θεσσαλονικὴ⁵¹ καὶ μία μικρὴ μελέτη γιὰ τὴν κατάταξη Ρουμάνων ἀγίων στὶς ἀγιολογικὲς δέλτους⁵². Τῇ δεύτερῃ ἀφορᾷ μία ἐκτενὴς μελέτη γιὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία της καὶ τὸ αὐτοκέφαλο καθεστῶς της⁵³. Ἀντίθετα, πυκνότερη ἐμφανίζεται ἡ ἀρθρογραφία ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἱστορία τῆς

50. Ἀρχιμ. Ἐμμανουὴλ Ἰ. Καρπάθιος, «Τὸ Βουλγαρικὸν Σχίσμα», *Θεολογία* 3 (1925), σσ. 345-365· 4, 1-3 (1926), σσ. 42-60, 111-130, 208-218· ὁ ἴδιος, «Σωφρόνιος ὁ Γ' καὶ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα», *Θεολογία* 13, 2-4 (1935), σσ. 126-136, 263-272, 323-340· ὁ ἴδιος, «Γρηγόριος ὁ ΣΤ' καὶ τὸ Βουλγαρικὸν Ζήτημα», *Θεολογία* 15, 3-4 (1937), σσ. 249-261, 340-348· 16, 1-4 (1938), σσ. 64-73, 161-169, 221-227, 336-349· 17, 2 (1939), σσ. 168-175· 17, 4 345-354· Δ. Γόνης, «Ἀνεπιτυχεῖς προσπάθειαι συμβιβασμοῦ βουλγαριστῶν καὶ πατριαρχικῶν εἰς Βοδενά (Ἐδεσσα)», *Θεολογία* 44, 1-2 (1973), σσ. 339-350· Zina Markova, «Τὸ Βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα στὴ ρωσικὴ ἱστοριογραφία», *Θεολογία* 53, 1 (1982), σσ. 250-278· Δ. Πάντος, «Ὁ Βλάσιος Σκορδέλης (1835-1900) καὶ τὸ Βουλγαρικὸ Ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα», *Θεολογία* 80, 3 (2009), σσ. 233-276.

51. M. Pacurariu, «Bref aperçu des relations ecclésiastiques des Roumains avec Thessalonique», *Θεολογία* 53, 1 (1982), σσ. 178-190.

52. L. Stan, «La canonisation des Saints Roumains», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 459-460.

53. Μητρ. Σάρδεων Μάξιμος, «Ἡ Ἐκκλησία Γεωργίας (Ἰβηρίας) καὶ τὸ Αὐτοκέφαλον αὐτῆς», *Θεολογία* 36, 3-4 (1965), σσ. 353-372, 529-548· 37, 1 (1966), σσ. 5-13.

Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ τὶς περιπέτειές της στὸ διάβα τῶν αἰώνων καὶ ἕως τὶς μέρες μας⁵⁴.

Ἡ δημοσίευση μιᾶς πληθώρας μελετῶν γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀπολύτως κατανοητή, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Θεολογία εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ ποὺ ἐκδίδει ἡ ἰδίᾳ. Πρόκειται γιὰ ἕνα σῶμα κειμένων ποὺ ἀφορᾷ ἱστορικά, διοικητικά, ποιμαντικά καὶ ἄλλα ζητήματα. Ἡ συμπλήρωση 1.900 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ χριστιανισμοῦ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο⁵⁵, τὸ ἰωβηλαῖο τῶν 150 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821⁵⁶, ἡ ὀργάνωση τῆς κατηχητικῆς καὶ ἱεροκρηρυκτικῆς διακονίας⁵⁷, ὁ τίτλος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου⁵⁸, ἀλλὰ καὶ οἱ

54. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, «Ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα», *Θεολογία* 5, 3 (1927), σσ. 238-253· 6, 1 (1928), σσ. 5-20· ὁ ἴδιος, «Ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου ἐν τέλει τοῦ ΙΣΤ' καὶ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα», *Θεολογία* 6, 2 (1928), σσ. 97-129· ὁ ἴδιος, «Αἱ ἐκ τῆς τουρκικῆς καταδυναστεύσεως ἀνωμαλίαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κύπρου κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα», *Θεολογία* 6, 3-4 (1928), σσ. 193-224· 7, 1-2 (1929), σσ. 5-23, 97-109· Σωφρόνιος (Εὐστρατιάδης), Μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως, «Ἡ λύσις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος (1900-1910)», *Θεολογία* 12, 2-4 (1934), σσ. 162-179, 254-269, 293-313· H. S. Alivisatos, „Die Kirchenordnung der Autokephalen Kirche von Cypern“, *Θεολογία* 35, 4 (1964), σσ. 529-541· Βαρνάβας Δ. Τζωρτζάτος, Μητρ. Κίτρους, «Τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου», *Θεολογία* 47, 3 (1976), σσ. 450-462· Ἐ. Σεργίου, «Ἄγνωστες πτυχές τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ ζητήματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου», *Θεολογία* 89, 4 (2018), σσ. 103-128· Σ. Γ. Γεωργίου, «Τὰ ἔτη ἀρχιερατείας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἰωάννου Κρητικοῦ», *Θεολογία* 90, 4 (2019), σσ. 123-146· ὁ ἴδιος, «Οἱ ἐπίσκοποι Πάφου Βασίλειος Κίνναμος καὶ Βάκχος, προστάτες τῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου», *Θεολογία* 93, 2 (2022), σσ. 203-221.

55. Χρυσόστομος Ἀ. Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῇ 1900ῇ ἐπετείῳ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Θεολογία* 22, 2-4 (1951), σσ. 181-196, 337-368, 509-531· 23, 1-4 (1952), σσ. 3-10, 153-160, 313-328, 481-496· 24, 1-4 (1953), σσ. 3-20, 153-168, 313-322, 489-496· 25, 1 (1954), σσ. 3-23.

56. Βασίλειος Γ. Ἀτέσης, Μητρ. πρ. Λήμνου, «Ἐθνομάρτυρες ἀρχιερεῖς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821-1869», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 1-29· Ἀ. Γ. Λαιμός, «Ἐκκλησία καὶ Εἰκοσιένα», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 118-129.

57. Πολύκαρπος (Συνοδινός), Μητρ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, «Περὶ τῶν Ἱεροκρηρῶν καὶ τοῦ θεσμοῦ αὐτῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος», *Θεολογία* 1, 1 (1923), σσ. 7-17· ὁ ἴδιος, «Οἱ Ἱεροκρηρυκεῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος», *Θεολογία* 11, 2 (1933), σσ. 97-105· Κ. Κούρκουλας, «Τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος», *Θεολογία* 35, 1-2 (1964), σσ. 37-64, 214-233.

58. Βασίλειος Γ. Ἀτέσης, Μητρ. πρ. Λήμνου, «Ὁ τίτλος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος», *Θεολογία* 23, 1 (1952), σσ. 19-31.

βασικοί θεσμοί διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος⁵⁹, ἡ ἔννοια τοῦ Πρώτου καὶ ἡ σχέση του μετὰ τὴ Σύνοδο⁶⁰, οἱ ἐπαφές τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μετὰ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖο σχετικὰ μετὰ τὸ θέμα τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν⁶¹ ἀποτελοῦν τοὺς συγγραφικοὺς καρποὺς ποὺ σχετίζονται μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐρχόμενοι στὶς νεώτερες καὶ πληθυσμιακὰ μικρότερες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, σημειώνουμε ὅτι ὁ συγγραφικὸς ἀμητὸς περιλαμβάνει μίαν μελέτη ἀφιερωμένη στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας καὶ πλεονεκτήματα συγκριμένα στοὺς θεμελιώδεις διοικητικοὺς θεσμοὺς τῆς⁶², τέσσερις μελέτες ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἱστορίαν καὶ τὴ διοικητικὴ διάρθρωση τῆς πολυπαθοῦς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας⁶³ καὶ μίαν μελέτη ἡ ὁποία ἀσχολεῖται μετὰ τὴ θρησκευτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ στὴν πάλαι ποτὲ Τσεχοσλοβακία τὴν περίοδον 1948-1952⁶⁴.

Περαίνοντας τὴν ἀναφορά μας στὶς κατὰ τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καὶ στὶς μεταξὺ τους σχέσεις, ὀφείλουμε νὰ μνημονεύσουμε ἐπίσης μίαν μελέτη ποὺ πραγματεύεται συγκριτικὰ τὴν περὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς ἱεραρχίας καταστατικὴν νομοθεσίαν τῶν Ὁρθοδόξων αὐτοκεφάλων

59. Βαρνάβας Δ. Τζωρτζάτος, Μητρ. Κίτρου, «Οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως», *Θεολογία* 48, 3-4 (1977), σσ. 442-487, 658-708.

60. Metr. Christodoulos of Demetrias, "The Role of the Protos or Primate in the Church of Greece", *Θεολογία* 59, 2 (1988), σσ. 230-245.

61. Γ. Ἰ. Ἀνδρουτσόπουλος, «Ἡ ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία τοῦ ἔτους 1937 μεταξὺ Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν καύση τῶν νεκρῶν», *Θεολογία* 86, 3 (2015), σσ. 213-230.

62. Βαρνάβας Δ. Τζωρτζάτος, Μητρ. Κίτρου, «Οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως», *Θεολογία* 46, 1 (1975), σσ. 62-93.

63. Βαρνάβας Δ. Τζωρτζάτος, Μητρ. Κίτρου, «Ἡ Αὐτοκέφαλος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας καὶ οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως αὐτῆς», *Θεολογία* 46, 4 (1975), σσ. 689-739· Λ. Α. Ψωμάς, «Τὸ πρόβλημα τῆς ἀρνήσεως τῶν Σέρβων γιὰ ὑποστήριξη τῶν πρώτων προσπαθειῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἀλβανῶν γιὰ Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία», *Θεολογία* 77, 2 (2006), σσ. 643-655· ὁ ἴδιος, "The religious and ethnographic synthesis of the population of Southern Albania (Northern Epirus) in the beginning of the 20th century", *Θεολογία* 79, 1 (2008), σσ. 235-284· ὁ ἴδιος, "Issues concerning the first political elections in Albania (February-April 1921)", *Θεολογία* 80, 1 (2009), σσ. 217-233.

64. Γ. Π. Κουντούρης, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ στὴν Τσεχοσλοβακία κατὰ τὰ ἔτη 1948-1952», *Θεολογία* 75, 1-2 (2004), σσ. 287-315, 623-678.

Ἐκκλησιῶν⁶⁵, δύο μελέτες ποὺ ἀναφέρονται στὸ διοικητικὸ καθεστῶς τοῦ Ἁγίου Ὁρους⁶⁶ καὶ μία ἐξαιρετικὰ σύντομη ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ ἀγιώνυμο Ὁρος καὶ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821⁶⁷. Προκαλεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ δικαιοδοσιακὴ γειτνίαση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ἀθωνικὴ πολιτεία, ἀλλὰ καὶ γεγονότα πανορθόδοξου ἐμβελείας, ὅπως ὁ ἐορτασμὸς τῆς χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1963), δὲν στάθηκαν ἱκανεὲς συνθήκες γιὰ τὴν παραγωγὴ μεγαλύτερου ὄγκου συγγραφικοῦ ὕλικου, ἂν ἐξαιρέσει κανεῖς εὐάριθμες μελέτες ἀναφερόμενες σὲ ἀγιορειτικούς κώδικες καὶ κειμήλια, καθὼς καὶ ὀρισμένες βιβλιοκρισίες ποὺ ἀφοροῦσαν μελέτες σχετικὰ μὲ τὸ Ἅγιον Ὁρος.

II. Οἱ διαχριστιανικὲς σχέσεις μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*

Τὸ κρίσιμο καὶ διαχρονικὰ ἐπίκαιρο ζήτημα τῆς σχέσεως μεταξὺ Ὀρθοδοξίας καὶ ἐτεροδοξίας δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μὴ βρεῖ τὴ θέση του μέσα στὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*. Ἀρκετοὶ συγγραφεῖς ἐπεξεργάσθηκαν καὶ ἀνέδειξαν τὰ κριτήρια τῆς Ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας⁶⁸ σὲ διάλογο (ἄμεσο ἢ ἔμμεσο) μὲ τὴ δυτικὴ ἐκκλησιολογία,

65. Σπ. Τρωϊάνος, «Συγκριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς καταστατικῆς νομοθεσίας τῶν Ὀρθόδοξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν περὶ τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας», *Θεολογία* 50, 1 (1979), σσ. 31-46.

66. Ham. S. Alivisatos, «L'État actuel du Mont Athos», *Θεολογία* 36, 1 (1965), σσ. 38-52· Γ. Θ. Πρίντζιπας, «Αἱ ἀρμοδιότητες τῶν διοικητικῶν ὀργάνων τοῦ Ἁγίου Ὁρους», *Θεολογία* 50, 1-2 (1979), σσ. 172-186, 424-445.

67. Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Διονυσιάτης, «Ἀνέκδοτον ἀγιορειτικὸν πολεμικὸν ἔγγραφον τῆς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους», *Θεολογία* 13, 1 (1935), σσ. 77-78.

68. Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζάτος, «Περὶ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθόδοξου», *Θεολογία* 21, 1 (1950), σσ. 26-42· Π. Ἰω. Μπρατσιώτης, «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία», *Θεολογία* 25, 1 (1954), σσ. 58-70· Κ. Δ. Μουρατίδης, «Ἡ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», *Θεολογία* 29, 1-3 (1958), σσ. 65-91, 369-406, 377-394· Μ. Α. Siotis, „Die Ekklesiologie als Grundlage der neutestamentlichen Auslegung in der griechisch-orthodoxen Kirche“, *Θεολογία* 31, 4 (1960), σσ. 513-528· Αἰμ. Τσιρπανλῆς, «Ἡ περὶ Ἐκκλησίας καὶ μυστηρίων διδασκαλία Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ», *Θεολογία* 37, 1-2 (1966), σσ. 50-58, 226-243· Λ. Στάν, «Περὶ τῶν θεμελιωδῶν κανονικῶν ἀρχῶν τῆς Ὀρθόδοξίας», *Θεολογία* 39, 1-2 (1968), σσ. 5-18.

ἐνῶ στὴν καλλιέργεια τῆς ἐπαφῆς καὶ τῆς γνωριμίας μὲ τὴ δυτικὴ θεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σκέψη συνέβαλαν ὄχι μόνο τὰ πολυάριθμα δημοσιεύματα ἐτεροδόξων ἀκαδημαϊκῶν καὶ ἐρευνητῶν στὰ ἑλληνικὰ ἢ καὶ σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, ἀλλὰ καὶ ἡ πληθώρα τῶν μελετῶν, τῶν βιβλιοκρισιῶν καὶ τῶν νεκρολογιῶν ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἔργο ἐμβληματικῶν μορφῶν τῆς δυτικῆς θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς παραδόσεως.

Τὸ ἐνδιαφέρον στοιχεῖο ποὺ διαπιστώνει ὁ μελετητὴς τοῦ ἀποθησαυρισμένου στοὺς τόμους τῆς *Θεολογίας* ὑλικοῦ εἶναι ὅτι ἡ ἀπόπειρα διαμόρφωσης μιᾶς οἰκουμενικῆς θεολογίας⁶⁹ ἢ μιᾶς θεολογίας

¹Ιω. Καρμίρης, «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία», *Θεολογία* 39, 4 (1968), σσ. 497-536· 40, 1-4 (1969), σσ. 34-91· 41, 1-3 (1970), σσ. 5-46, 202-217, 353-390· E. C. Tsirpanlis, "Ecumenical consensus on the Church, the sacraments, the ministry and reunion", *Θεολογία* 39, 4 (1968), σσ. 570-585· 41, 2 (1970), σσ. 321-336· C. N. Tsirpanlis, "The Doctrine of the Church in contemporary Theology", *Θεολογία* 48, 4 (1977), σσ. 763-794· Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ Ἐκκλησία ὡς "κοινωνία τῶν ἁγίων"», *Θεολογία* 64, 4 (1993), σσ. 545-569· Athenagoras Zakopoulos, Metr. of Phocis, "Orthodox Perspectives", *Θεολογία* 65, 3 (1994), σσ. 462-478· Δέσποινα Δ. Κοντοστεργίου, «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ιδίως κατὰ τὸν Συμεῶν τὸν Νέον Θεολόγον», *Θεολογία* 78, 1 (2007), σσ. 171-239· Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητρ. Περγάμου, «Ἡ Εὐχαριστιακὴ Ἐκκλησιολογία στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση», *Θεολογία* 80, 4 (2009), σσ. 5-25· Ἀρχιμ. Ἀμφιλόχιος Μήλτος, «Οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίαι καὶ ἡ "παγκόσμια" Ἐκκλησία. Μία ὀρθόδοξη ἀνάγνωση τῆς θεολογικῆς ἀντιπαράθεσης Ratzinger-Kasper», *Θεολογία* 85, 1 (2014), σσ. 159-190· Γ. Μαρτζέλος, «Ἡ ἐκκλησιολογικὴ σκέψη τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα στὸ πλαίσιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Διαχριστιανικοῦ διαλόγου», *Θεολογία* 86, 2 (2015), σσ. 195-209· Io. Pheidas, „Die eucharistische Ekklesiologie Nikolaj Afanas'evs", *Θεολογία* 91, 2 (2020), σσ. 173-186· Στ. Γιαγκάζογλου, «Ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία πίστεως, λατρείας καὶ ζωῆς-Ἐκκλησιολογικὲς προκλήσεις καὶ ἀντινομίες στὸν καιρὸ τῆς πανδημίας καὶ τῶν ὑγειονομικῶν μέτρων», *Θεολογία* 92, 4 (2021), σσ. 43-64.

69. W. Pannenberg, «Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς οἰκουμενικὴ θρησκεία», *Θεολογία* 56, 3 (1985), σσ. 599-610· E. D. Theodorou, „Schwerpunkte der orthodoxen Sakramentenlehre in ökumenischer Hinsicht“, *Θεολογία* 63, 4 (1992), σσ. 593-610· ὁ ἴδιος, „Die theologische Ästhetik der Ikonen und ihre ökumenische Bedeutung“, *Θεολογία* 64, 1-2 (1993), σσ. 7-29· Στ. Γιαγκάζογλου, «Ὁ διάλογος φιλοσοφίας καὶ θεολογίας. Ἡ θεολογικὴ ἐρμηνευτικὴ τοῦ Νίκου Νησιώτη», *Θεολογία* 84, 3 (2013), σσ. 29-49· P. Meyendorff, «Τὸ Μυστήριον τῆς Φιλοξενίας. Ἡ σπουδαιότητα τῆς Βαπτισματικῆς Ἐκκλησιολογίας», *Θεολογία* 88, 4 (2017), σσ. 7-22· Σ. Δεσπότης, «Ἐλευθερία "ἀπὸ" καὶ Ἐλευθερία "γινὰ νά" στὸν Ἀπόστολο Παῦλο: Πρὸς Ῥωμαίους 6-8. Μία συμβολὴ στὴν ἀνακάλυψη τῆς σημασίας τοῦ Βαπτίσματος στὴ Θεολογία τοῦ 21οῦ αἰ.», *Θεολογία* 92, 3 (2021), σσ. 59-96· E. Siecienski, "Dogmatic History as an Ecumenical Task", *Θεολογία* 95, 1 (2024), σσ. 135-146.

τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος⁷⁰ δὲν πραγματοποιεῖται ἐρήμην τῆς προσπάθειας κατανόησης ἅφ' ἐνὸς τῶν ἱστορικῶν προϋποθέσεων πλήρους ἀποκαταστάσεως τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων⁷¹ καὶ ἅφ' ἑτέρου τοῦ λειτουργικοῦ ἥθους, τῆς λειτουργικῆς πράξεως καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Δύσεως⁷².

Μία σειρὰ μελετῶν ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναδείξει τὴ σημασίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὄχι μόνο γιὰ τὴν Οἰκουμένην Κίνησιν εἰδικώτερα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ Δύση γενικώτερα⁷³. Οἱ μελέτες αὐτές, γραμμένες ὄχι μόνο ἀπὸ

70. Al. Schmemann, “‘Unity’, ‘Division’, ‘Reunion’ in the light of Orthodox Ecclesiology», *Θεολογία* 22, 2 (1951), σσ. 242-254· B. Exarchos, „Christliche Einheit und Einigung der Christen vom Standpunkt der Orthodoxen Kirche aus“, *Θεολογία* 35, 1 (1964), σσ. 26-36· Σ. Γ. Παπαδόπουλος, «Συμβολὴ εἰς τὴν Θεολογίαν τῆς Ἐνότητος», *Θεολογία* 40, 1-4 (1969), σσ. 271-303· Γ. Ἰω. Κονιδάρης, «Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου», *Θεολογία* 47, 1 (1976), σσ. 177-179· Θ. Ν. Ζήσης, «Ἡ ἐνότης τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως εἰς τοὺς βίους τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου», *Θεολογία* 57, 2 (1986), σσ. 386-396· Εὐδ. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ χριστιανικὴ διακονία ὡς πορεία ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 58, 4 (1987), σσ. 780-786· Θ. Σ. Νικολάου, «Θεολογικὲς σταθερὲς στὴν πατερικὴ παράδοση καὶ ἡ ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 72, 1 (2001), σσ. 148-166· Rev. Augustinos Bairactaris, “Toward Reconciliation of Unity: Ecclesiology of ‘Sister Churches’ and Koinonia”, *Θεολογία* 95, 4 (2024), σσ. 31-50.

71. Α. Ν. Διαμαντόπουλος, «Αἱ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 1, 1-2 (1923), σσ. 99-108, 202-217· 2, 1-2 (1924), σσ. 24-45, 121-147· Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, «Ἀπόπειραι ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς Φραγκοκρατίας ἐν ΚΠόλει (1204-1261)», *Θεολογία* 14, 1 (1936), σσ. 5-23· Γ. Ἰ. Κονιδάρης, «Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 49, 4 (1978), σσ. 752-774· Γ. Φλωρόφσκυ, «Ἡ προβληματικὴ τῆς ἐπανενώσεως τῶν χριστιανῶν», *Θεολογία* 81, 4 (2010), σσ. 119-136.

72. Π. Ν. Τρεμπέλας, «Ρωμαϊκὸς λειτουργικὸς τύπος», *Θεολογία* 33, 3 (1962), σσ. 327-354· ὁ ἴδιος, «Ὁ Ρωμαϊκὸς τύπος ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος», *Θεολογία* 36, 3 (1965), σσ. 373-391· ὁ ἴδιος, «Ἀμβροσιανὸς ἢ λειτουργικὸς τύπος τῶν Μεδιολάνων», *Θεολογία* 33, 4 (1962), σσ. 487-502· 34, 1-2 (1963), σσ. 26-41, 173-195· ὁ ἴδιος, «Γαλλικανικὸς λειτουργικὸς τύπος», *Θεολογία* 34, 3-4 (1963), σσ. 341-358, 501-535· ὁ ἴδιος, «Μοζαμβικὸς λειτουργικὸς τύπος», *Θεολογία* 35, 1-3 (1964), σσ. 5-16, 177-193, 353-370· ὁ ἴδιος, «Κελτικὸς λειτουργικὸς τύπος», *Θεολογία* 36, 1 (1965), σσ. 53-72· Εὐδ. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ λειτουργικὴ κίνησις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ τῶν Προτεσταντῶν», *Θεολογία* 56, 1 (1985), σσ. 161-173· ὁ ἴδιος, «Σχεδιάσμα φαινομενολογίας τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ μοναχισμοῦ», *Θεολογία* 65, 1 (1994), σσ. 7-24.

73. E. Benz, „Die Bedeutung der griechisch-orthodoxen Kirche für das Abendland“, *Θεολογία* 30, 3 (1959), σσ. 331-355· E. Schlink, „Die Bedeutung der orthodoxen Kirche für die ökumenische Bewegung. Grundlangen eines Vortrages“, *Θεολογία* 44, 3-4 (1973), σσ. 685-697· St. Avramides, “The Evangelistic Witness of the Orthodox Church Today”,

Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ ξένους ἐρευνητές, διακρίνονται σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀπὸ νηφαλιότητα καὶ ἀποφεύγουν τὶς θριαμβολογικὲς ἐξάρσεις καὶ τὸν ὁμολογιακὸ ναρκισσισμό. Ἐνα μέρος τοῦ ὕλικου ἀφορᾷ τὴ διαχριστιανικὴ συνεργασία εὐρύτερα⁷⁴, ἐνῶ ἕνα σημαντικὸ τμῆμα ἀναφέρεται στὴν ἱστορία, τὴ λειτουργία, τὶς πρωτοβουλίες καὶ τὶς προ-

Θεολογία 45, 4 (1974), σσ. 758-769· Β. Θ. Σταυρίδης, «Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις», Θεολογία 46 (1975), σσ. 228-240, 292-301· Μ. Sesan, «De l'Orthodoxie», Θεολογία 50, 1 (1979), σσ. 122-131· Κ. Γ. Μπόνης, «Ἡ ἐλληνικὴ χριστιανικὴ γραμματεία ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν δυτικὴν», Θεολογία 50, 2 (1979), σσ. 257-296· Β. Σταυρίδης, «Ὁρθόδοξος θεολογικὴ ἐκπαιδεύσις διὰ τὴν ζωὴν καὶ μαρτυρίαν τῆς Ἐκκλησίας», Θεολογία 51, 3 (1980), σσ. 608-617· Ε. D. Theodorou, „Geist in Europa“ – «Τὸ πνεῦμα στὴν Εὐρώπῃ», Θεολογία 68, 1-2 (1997), σσ. 7-24· ὁ ἴδιος, «Ὁ ρόλος καὶ οἱ προοπτικὲς τῆς Ὁρθοδοξίας στὴν Ἐνωμένη Εὐρώπῃ», Θεολογία 76, 1 (2005), σσ. 5-26· Πρωτοπρ. Κωνσταντῖνος Καραϊσαρίδης, «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὰ πλαίσια τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως», Θεολογία 77, 1 (2006), σσ. 67-90· Ν. Russell, “The Reception of Palamas in the West Today”, Θεολογία 83, 3 (2012), σσ. 7-21· Στ. Γιαγκάζογλου, «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ νεώτερη δυτικὴ θεολογία», Θεολογία 83, 3 (2012), σσ. 23-53· Ι. Noble, “The Reception of Palamas in the West Today: A Response to Norman Russell”, Θεολογία 83, 3 (2012), σσ. 55-62· Ε. Perrella, «Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς καὶ ἡ Δύση», Θεολογία 83, 3 (2012), σσ. 73-81· Στ. Τσομπανίδης, «Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς Σάρκωσης: Ἡ συμβολὴ τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὴν οἰκουμενικὴ πορεία γιὰ μία δίκαιη καὶ βιώσιμη κοινωνία», Θεολογία 95, 1 (2024), σσ. 217-231.

74. Β. Θ. Σταυρίδης, «Ἡ σύσκεψις περὶ τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Εὐρώπῃ (Σεπτέμβριος 1966)», Θεολογία 37, 4 (1966), σσ. 545-552· ὁ ἴδιος, «Ἡ σύσκεψις ἐπὶ τῆς παγκοσμίου θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως (1967)», Θεολογία 39, 1-2 (1968), 1-2, σσ. 51-67· ὁ ἴδιος, «Ἡ ὀρθόδοξος ἐλληνικὴ βιβλιογραφία ἐπὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», Θεολογία 30, 4 (1959), σσ. 579-596· ὁ ἴδιος, «Βιβλιογραφία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως 1960-1970», Θεολογία 42, 1 (1971), σσ. 650-685· 43, 1-2 (1972), σσ. 420-457· ὁ ἴδιος, «Τὸ Οἰκουμενικὸν Ἰνστιτούτον τοῦ Μποσσαί», Θεολογία 54, 4 (1983), σσ. 926-931· ὁ ἴδιος, «Αἱ θεολογικαὶ ἐκδηλώσεις εἰς τὸ Μεξικόν (14-25 Ἀπριλίου 1985)», Θεολογία 58, 1 (1987), σσ. 136-143· Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Σαββάτος, «Α’ Διαχριστιανικὸ Συμπόσιον (Κρήτη-Κολυμπάρι 8-10 Σεπτεμβρίου 1992)», Θεολογία 64, 1-2 (1993), σσ. 323-328· Ε. D. Theodorou, «Der Beitrag der Kirchen zur Europäischen Kommunikation – Ἡ συμβολὴ τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἐπικοινωνίαν», Θεολογία 66, 4 (1995), σσ. 577-602· ὁ ἴδιος, „Der Ökumenismus an der Schwelle des dritten Milleniums aus orthodoxer Sicht“, Θεολογία 70, 4 (1999), σσ. 593-614· Κ. Β. Ζορμπᾶς, «Διάλογος τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση στὸ πλαίσιο τῆς νέας Συνθήκης τῆς Λισσαβόνας. Μιὰ πρώτη κοινωνιολογικὴ καὶ θεολογικὴ προσέγγιση», Θεολογία 81, 2 (2010), σσ. 261-297· Μ. Brun, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου) στοὺς διαχριστιανικοὺς καὶ διαθρησκειακοὺς διαλόγους», Θεολογία 83, 3 (2012), σσ. 223-251· Α. Bairachtaris, “Reconsidering the Ecological Mission of the Church”, Θεολογία 90, 3 (2019), σσ. 237-263· ὁ ἴδιος, “Religion versus Violence: Solving the Riddle”, Θεολογία 90, 4 (2019), σσ. 51-74.

οπτικές της πὶὸ παλαιᾶς, πὶὸ δραστήριας καὶ πὶὸ ἀντιπροσωπευτικῆς θεσμικῆς ἔκφρασης τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης, δηλαδὴ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν⁷⁵.

Οἱ σχέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ τοὺς ἑτεροδόξους μέσα ἀπὸ τὶς περιπέτειες τῆς ἱστορίας, ἢ μεταστροφή ἑτεροδόξων καὶ τὸ ζήτημα

75. Μητρ. Θυατείων Γερμανός, «Ἐγγραφα τοῦ Παγκοσμίου Συνεδρίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Amsterdam, ἐν μεταφράσει», *Θεολογία* 20, 1 (1949), σσ. 18-59· Γ. Ἰω. Κονιδάρης, «Ἡ θέσις τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ “Κοινωνίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν”», *Θεολογία* 20, 2-3 (1949), σσ. 301-313, 495-523· ὁ ἴδιος, «Ἡ θέσις τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ “Κοινωνίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν” (τοῦ Amsterdam)», *Θεολογία* 23, 3 (1952), σσ. 424-439· 24, 1-2 (1953), σσ. 49-63, 190-204· Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζάτος, «Τὸ θέμα τῆς Β' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπόψεως», *Θεολογία* 23, 3 (1952), σσ. 367-375· Β. Θ. Σταυρίδης, «Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 27, 4 (1956), σσ. 616-633· 28, 1 (1957), σσ. 23-48· G. Konidaris, “The orthodox contribution in the section of unity in New Delhi (Introductory note)”, *Θεολογία* 33, 2 (1962), σσ. 183-187· Ν. Νησιώτης, «Ἡ ἀπολογία τῆς ἐλπίδος», *Θεολογία* 46, 1-3 (1975), σσ. 41-61, 273-291, 482-510· Γ. Ἰω. Κονιδάρης, «Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου», *Θεολογία* 47, 1 (1976), σσ. 177-179· ὁ ἴδιος, «Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἐνότης αὐτῆς ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου (Ὁρθόδοξος θεώρησις κειμένων τοῦ Παγκ. Συμβ. Ἐκκλησιῶν, Γενεὺν 1976)», *Θεολογία* 47, 4 (1976), σσ. 928-935· ὁ ἴδιος, „Zur Frage nach der Einheit der Kirchen. Ist ein Konsensus im Amt und in der Eucharistie in der ökumenischen Bewegung möglich?“, *Θεολογία* 48, 4 (1977), σσ. 865-881· G.-Chr. Zaphiris, „Die Abweichungen in der Zielsetzung des Weltkirchenrates und die Position der Orthodoxen Kirche Griechenlands“, *Θεολογία* 51, 2 (1980), σσ. 260-275· Ἰω. Ὁρ. Καλογήρου, «Εἰσηγητικὴ ἔκθεσις περὶ τοῦ ἐκ τῶν τριῶν κειμένων τῆς Λίμα ἐπὶ μέρους κειμένου: Βάπτισμα», *Θεολογία* 56, 4 (1985), σσ. 779-799· Γ. Ἰω. Κονιδάρης, «“Τὸ λειτουργημᾶ” = AMT», *Θεολογία* 56, 4 (1985), σσ. 694-748· 57, 1 (1986), σσ. 66-126· Σ. Χ. Τσομπανίδης, «Ἡ χριστιανικὴ Οἰκουμένη μετὰ τὴν Ι' Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν στὸ Μπουσάν (2013). Κοινὴ “προσκυνηματικὴ πορεία” δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης», *Θεολογία* 85, 3 (2014), σσ. 127-147· π. Αὐγουστῖνος Μπαϊραχτάρης, «Ἡ φύση τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὸ ΠΣΕ. Μία ὀρθόδοξη ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ θεώρηση τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης», *Θεολογία* 86, 2 (2015), σσ. 255-302· Ἰω. Γ. Λότσιος, «Βασικὰ στοιχεῖα καὶ προδιαγραφές τῆς Δηλώσεως τοῦ Τορόντο: Ἡ Ἐκκλησία, οἱ Ἐκκλησίαι καὶ τὸ ΠΣΕ. Ὁ Ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τοῦ ΠΣΕ», *Θεολογία* 87, 3 (2016), σσ. 237-257· Δ. Φωτίου, «Διαπαιδαγώγησις μέσα ἀπὸ συμμετοχὴν σὲ ἀντιρατσιστικὲς κοινωνικὲς πρακτικὲς: Πρόγραμμα Καταπολέμησης τοῦ Ρατσισμοῦ τοῦ Παγκόσμιου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 87, 4 (2016), σσ. 211-223· Rev. Augustinos Bairactaris, “The Orthodox Church and the World Council of Churches: Friend or Foe?”, *Θεολογία* 93, 2 (2022), σσ. 117-137· ὁ ἴδιος, “Confessing our sins and Confession of our hope; WCC advocating for social justice, freedom and human integrity. An Analysis of the WCC projects ‘Just, Participatory and Sustainable Society’ and ‘Program to Combat Racism’”, *Θεολογία* 94, 1 (2023), σσ. 35-55.

του τρόπου άποδοχής τους⁷⁶, αλλά και ή *intercommunio*⁷⁷ συνιστοῦν μία δέσμη κρίσιμων θεμάτων, τὰ όποία έτυχαν έπεξεργασίας μέσα στις σελίδες τής Θεολογίας, καθώς παρουσιάζουν όχι μόνο άκαδημαϊκό, αλλά και έντονα ποιμαντικό ένδιαφέρον. Όφείλουμε νά σημειώσουμε ότι ιδίως στο ζήτημα του τρόπου άποδοχής τών έτεροδόξων άπαιτείται ή έναρμόνιση τής σχετικής πρακτικής με άπόφαση μιās μελλοντικής Πανορθόδοξης Συνόδου και ή συμμόρφωση όλων άνεξαίρετως τών κατά τόπους Όρθοδόξων Έκκλησιών με αύτήν. Τό έν λόγω ζήτημα εΐναι βαθύτατα έκκλησιολογικό και δέν εΐναι δυνατόν ούτε νά άντιμετωπίζεται μονομερώς ή άντιφατικώς ούτε νά έντάσσεται στην ήμερήσια διάταξη τών διορθοδόξων άνταγωνισμών.

Έρχόμαστε τώρα στις διμερείς σχέσεις τής Όρθόδοξης Έκκλησίας με τις υπόλοιπες χριστιανικές Έκκλησίες και Όμολογίες. Άν έξαιρέσουμε εύάριθμες μελέτες είσαγωγικού χαρακτήρος⁷⁸, διαπιστώνουμε ότι ή πλειονότητα τών σχετικών κειμένων άφορά τις σχέσεις με τή Ρωμαιο-καθολική Έκκλησία. Σχεδόν όλα τὰ μείζονα ζητήματα τίθενται έπι τάπητος: άπό τὸ πρωτείο του Έπισκόπου Ρώμης⁷⁹, τήν έννοια του

76. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Άρχιεπ. Άθηνών, «Έπί τών σχέσεων τών Όρθοδόξων πρὸς τοὺς έτεροδόξους κατά τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα», Θεολογία 3, 1 (1925), σσ. 26-33· Γ. Δεληγιάννης, «Μητροπολίτου Προϊλάβου Καλλινίκου, “Πὼς δεῖ δέχεσθαι τοὺς έξαιρέσεων προσερχομένους τῇ Όρθοδόξῳ Έκκλησίᾳ”», Θεολογία 9, 3 (1931), σσ. 240-248· Ίω. Καρμίρης, «Πὼς δεῖ δέχεσθαι τοὺς προσιόντας τῇ Όρθοδόξῃ έτεροδόξους», Θεολογία 25, 2 (1954), σσ. 211-243· Α. Π. Χριστοφιλόπουλος, «Η εἰς τὴν Όρθοδοξίαν προσέλευσις τών άλλοθρήσκων και έτεροδόξων», Θεολογία 27, 1-2 (1956), σσ. 53-60, 196-205· Α. Tillyrides, “Stephen Hatherly: His conversion to Orthodoxy”, Θεολογία 60, 4 (1989), σσ. 701-750.

77. Ev. D. Theodorou, „Orthodoxe Ansichten über die Communio Sanctorum im interkirchlichen Dialog“, Θεολογία 69, 1 (1998), σσ. 7-31.

78. Β. Θ. Σταυρίδης, «Αἱ ιστορικά προϋποθέσεις τών Διαλόγων», Θεολογία 57, 4 (1986), σσ. 723-752· Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Τί θὰ έλεγεν ὁ ίερὸς Χρυσόστομος γιὰ τοὺς σημερινούς Οἰκουμενικούς διαλόγους», Θεολογία 79, 1 (2008), σσ. 5-22.

79. Ν. Afanassief, «L’Apotre Pierre et l’énêque de Rome», Θεολογία 26, 3-4 (1955), σσ. 465-475, 620-641· L. Stan, „Der Primat der Wahrheit vor jedem anderen Primat“, Θεολογία 42, 1 (1971), σσ. 449-458· Π. Μπούμης, «Η Πέτρα του Άπ. Πέτρου (Συμβολή εἰς τὴν έρμηνείαν του Ματθ. 16, 18)», Θεολογία 51, 1 (1980), σσ. 146-157· ὁ ἴδιος, «Τὰ πρεσβεῖα τιμῆς τών θρόνων Ρώμης-Κωνσταντινουπόλεως», Θεολογία 53, 3 (1982), σσ. 711-748· ὁ ἴδιος, «Τὰ πρεσβεῖα έξουσίας τών θρόνων Ρώμης-Κωνσταντινουπόλεως (Έρμηνεία του γ΄ καν. τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου)», Θεολογία 53, 4 (1982), σσ. 1084-1101· E. D. Theodorou, „Der päpstliche Primat aus der Sicht der orthodoxen Tradition”,

ἀλαθῆτου⁸⁰, τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁸¹ καὶ ἐπὶ μέρους

Θεολογία 62, 2-3 (1991), σσ. 286-293, 427-444· F. Nikitopoulos, «Pietro e la pietra della fede», Θεολογία 71, 2 (2000), σσ. 550-559· Π. Βασιλειάδης, «Συνοδικότητα καὶ Πρωτεῖο στὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἡ Παύλεια “περιεκτική” Εὐχαριστιακὴ Θεολογία αἷτιο καὶ προϋπόθεση τῆς Συνοδικότητος», Θεολογία 80, 2 (2009), σσ. 43-65· Κ. Κατερέλος, Ἐπισκ. Ἀβύδου, «Ὁ ἱερὸς Φῶτιος καὶ τὸ πρωτεῖο τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης», Θεολογία 81, 1 (2010), σσ. 5-34· Χρυσόστομος Σαββάτος, Μητρ. Μεσσηνίας, «Τὸ παπικὸ πρωτεῖο ὡς πρόβλημα τοῦ Ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν μετὰ τὸ Κείμενο τῆς Ραβέννας», Θεολογία 85, 1 (2014), σσ. 119-129· H. Legrand, «La dogme de la juridiction universelle de l'évêque de Rome défini par Vatican I exclut-il la conciliarité inaliénable de l'Église?», Θεολογία 85, 3 (2014), σσ. 101-125· J. Zizioulas, Metr. of Pergamon, «Conciliarity and Primacy», Θεολογία 86, 2 (2015), σσ. 19-33· H. Legrand, «Le dogme de la juridiction universelle de l'évêque de Rome et la conciliarité inaliénable de l'Église», Θεολογία 86, 2 (2015), σσ. 35-60· Π. Ἰω. Μπούμης, «Οἱ φάσεις τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα Ρώμης (Πρωτεῖο ἐξουσίας καὶ ἀλάθητο)», Θεολογία 89, 3 (2018), σσ. 277-302· Μικτῆς Ὁμάδας Ἑργασίας «Ἅγιος Εἰρηναῖος», «Διακονώντας τὴν Κοινωνία. Ἐπανεξετάζοντας τὴ σχέση μεταξύ πρωτείου καὶ συνοδικότητος», Θεολογία 92, 4 (2021), σσ. 211-264· 93, 2 (2022), σσ. 251-276· Archim. Amphilochios Miltos, «Le développement actuel de la synodalité au sein de l'Église catholique-romaine: un point de vue orthodoxe», Θεολογία 94, 2 (2023), σσ. 57-84.

80. X. Κουτρῆς, «Περὶ ἀλαθῆτου. Σπουδὴ στὴ δημιουργία καὶ ἐξέλιξη τοῦ ὅρου στὰ ὅρια τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν ἐρμηνευτικὴ κατανόηση καὶ χρῆση του στὴν Ὀρθόδοξή Ἐκκλησίαν», Θεολογία 95, 4 (2024), σσ. 51-75.

81. Ἀ. Θεοδώρου, «Ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ Ἐπιφανίου Κύπρου», Θεολογία 44, 3-4 (1973), σσ. 561-582· 45, 1-3 (1974), σσ. 80-101, 275-308, 478-510· Μ. Ἀ. Ὁρφανοῦ, «Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὸν ἱερὸν Φῶτιον», Θεολογία 50, 1 (1979), σσ. 47-70· ὁ ἴδιος, «The Procession of the Holy Spirit according to certain Greek Fathers», Θεολογία 50, 4 (1979), σσ. 763-778· 51, 1-4 (1980), σσ. 87-107, 276-299, 436-461, 739-747· Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Σαββάτος, «Χρήσις καὶ “παράχρησις” χωρίων τοῦ Μεγ. Βασιλείου εἰς τὰς συζητήσεις περὶ *filioque*», Θεολογία 67, 1 (1996), σσ. 157-174· ὁ ἴδιος, «Συζητήσεις στὸ II αἰῶνα γιὰ τὴ γνησιότητα τῆς φράσης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ “καὶ προβολεὺς διὰ Λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος”», Θεολογία 68, 1-2 (1997), σσ. 197-211· J.-Cl. Larchet, «La question du filioque. À propos de la récente “clarification” du Conseil Pontifical pour la Promotion de l'Unité des Chrétiens», Θεολογία 70, 4 (1999), σσ. 761-812· Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Σαββάτος, «Ὁ ἀνέκδοτος “Ἀντιρρητικὸς κατὰ Βέκκου” λόγος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Β' τοῦ Κυπρίου καὶ τὸ “Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος” ἔργο του», Θεολογία 74, 1 (2003), σσ. 153-197· Χρ. Γαρίδης, «Ἡ παπικὴ “Διασάφηση” τοῦ 1995 στὸ πρόβλημα τοῦ *Filioque* καὶ ἡ ὀρθόδοξη προσέγγισή της», Θεολογία 78, 2 (2007), σσ. 633-694· ὁ ἴδιος, «Τὸ πρόσωπο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴ σύγχρονη ρωμαιοκαθολικὴ τριαδολογία καὶ ἡ σύνθεση “ψυχολογικῆς” καὶ “κοινωνικῆς” ἀναλογίας», Θεολογία 82, 3 (2011), σσ. 183-239.

θεολογικά προβλήματα⁸² μέχρι γεγονότα-σταθμούς και πρόσωπα ἐμβληματικά στην ιστορία τῶν διμερῶν σχέσεων⁸³ καὶ ἀπὸ πτυχές τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μέχρι τὸ ζήτημα τῆς *intercommunio*⁸⁴. Οἱ ἀφορμὲς

82. Κ. Ἰω. Δουβουνιώτης, «Ἰωάννου Ζυγομαλά, “Λόγος περὶ Ἀζύμων”», *Θεολογία* 7, 1 (1929), σσ. 81-85.

83. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, «Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα», *Θεολογία* 3, 2 (1925), σσ. 89-112· Ἀρχιμ. Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης, «Περὶ τῶν τριῶν Συνόδων τοῦ Gerolamo Lando, Λατίνου Ἀρχιεπισκόπου ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐν Κρήτῃ (1467-1474 καὶ 1486)», *Θεολογία* 8, 2 (1930), σσ. 97-109· 9, 1-2 (1931), σσ. 27-45, 114-125· 10, 2-3 (1932), σσ. 156-162, 250-261· 11, 1-3 (1933), σσ. 59-68, 149-162, 240-251· Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, «Αἱ ἐκκλησίαι Φλαβιανοῦ ΚΠόλεως καὶ Εὐσεβίου Δορυλαίου πρὸς Λέοντα Ρώμης (449)», *Θεολογία* 12, 3 (1934), σσ. 193-217· Χ. Σ. Μπούας, «Νεοφύτου Δούκα, Ἐπιστολαὶ καὶ κατὰ παπικὴν διάλογος», *Θεολογία* 13, 3 (1935), σσ. 251-262· J. N. Karmiris, “The Schism of the Roman Church”, *Θεολογία* 21, 3-4 (1950), σσ. 400-433, 557-587· Al. Schmemann, «Une oeuvre inédite de St. Marc d’Ephèse», *Θεολογία* 22, 1 (1951), σσ. 51-64· Κ. Γ. Μαμώνης, «Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός. Βίος καὶ ἔργον», *Θεολογία* 25, 3-4 (1954), σσ. 377-404, 521-575· Gerassime-Chrysostom Zaphiris, Metr. von Peristerion, „Die römisch-katholische, interorthodoxe und interchristliche theologische und ökumenische Bedeutung der Papstreise zum Fanar (29/30 November 1979)“, *Θεολογία* 51, 4 (1980), σσ. 692-721· A. Tillyrides, “Meletios Metaxakis: A historic document”, *Θεολογία* 55, 2 (1984), σσ. 525-532· Κ. Ἰ. Μανίκας, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ διάλογος Ὁρθοδοξίας-ΡΚαθολικισμοῦ κατὰ τὶς Α΄ καὶ Β΄ Πανορθόδοξους Διασκέψεις τῆς Ρόδου», *Θεολογία* 62, 1-3 (1991), σσ. 163-176, 378-396, 478-501· Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Σαββάτος, «Ἐκκλησιολογικὰ θέματα στὸ Θεολογικὸν Διάλογο Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα», *Θεολογία* 69, 3 (1998), σσ. 489-503· Μητρ. Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ Ἰγνάτιος, «50 χρόνια ἀπὸ τὴ συγκρότηση τῆς Β΄ Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ: Σκέψεις ἐνὸς Ὁρθοδόξου Ἐπισκόπου», *Θεολογία* 85, 1 (2014), σσ. 131-139· M. Brun, «Ὁ ἀντίκτυπος τῆς Β΄ Βατικάνειας Συνόδου στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», *Θεολογία* 86, 2 (2015), σσ. 219-239· Ν. Φ. Τόμπρος, «Ἱερὰ λείψανα στὴν ὑπηρεσία τῆς πολιτικῆς: Ἡ περίπτωση τῆς κάρας τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέα», *Θεολογία* 88, 2 (2017), σσ. 179-201· Σ. Δ. Χαραλαμπίδης, «Ἐνας ἄγνωστος θεολογικὸς διάλογος στὸν Ἑλλαδικὸν χώρο. Ἡ περίπτωση τῶν Χρυσοστόμου Παπαδόπουλου καὶ Γεωργίου Χαλαβαζῆ», *Θεολογία* 92, 2 (2021), σσ. 105-133.

84. W. De Vries, „Die Einigung der Kirchen aus der Sicht der Römisch-Katholischen Kirche“, *Θεολογία* 45, 3 (1974), σσ. 559-575· Gerassime-Chrysostom Zaphiris, Metr. of Peristerion, “A problem and an appeal. A Necessary Presupposition for the beginning and the success of the Theological Dialogue between the Orthodox and the Roman Catholic Churches”, *Θεολογία* 50, 4 (1979), σσ. 856-868· ὁ ἴδιος, „Der theologische Dialog zwischen der orthodoxen und der römisch-katholischen Kirche. Möglichkeiten und Grenzen aus der Sicht der Kirche von Griechenland“, *Θεολογία* 52, 4 (1981), σσ. 779-853· ὁ ἴδιος, «Ὁρθοδοξία καὶ Ρωμαιοκαθολικισμός. Ὁ ἀρξάμενος θεολογικὸς διάλογος. Γεγονότα καὶ σκέψεις», *Θεολογία* 53, 1-4 (1982), σσ. 63-90, 430-459, 587-611, 850-

συγγραφής των κειμένων συνδέονται κυρίως (άλλα όχι αποκλειστικά) με τις ιστορικές φάσεις των σχέσεων μεταξύ των δύο Ἐκκλησιῶν, ἐνῶ τὰ ἴδια τὰ κείμενα ἐπαναλαμβάνουν τις γνωστὲς ἐκατέρωθεν θέσεις, χαρακτηρίζονται σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀπὸ μετριοπάθεια καὶ ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητα ἓνα χρήσιμο ὕλικό γιὰ τὸν ἐξελισσόμενο θεολογικὸ διάλογο μεταξύ τῆς Ὁρθόδοξης καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἔκτασης τῶν δημοσιευμένων μελετῶν, τὴ δεύτερη θέση καταλαμβάνουν ἐκεῖνες ποὺ σχετίζονται μὲ τις σχέσεις Ὁρθοδοξίας καὶ Μεταρρύθμισης. Ἡ Θεολογία μάλιστα ἔχει ἀφιερώσει δύο τεύχη τῆς (τεύχος 3 τοῦ 2018 καὶ τεύχος 1 τοῦ 2019) στὸ θέμα: «Μεταρρύθμιση ἱστορικὴ ἐπισκόπηση καὶ κριτικὴ προσέγγιση». Ἐκτὸς ἀπὸ τις εἰδικὲς μελέτες ποὺ πλαισίωσαν τὰ δύο μέρη αὐτοῦ τοῦ ἀφιερώματος, στὰ ἑκατὸ χρόνια τοῦ βίου τοῦ περιοδικοῦ ἔχουν δημοσιευθεῖ κείμενα μὲ εὐρύτατη θεματικὴ. Μελέτες ἀφιερωμένες σὲ ἡγετικὲς φυσιογνωμίες τῶν δύο πλευρῶν καὶ ἱστορικὰ γεγονότα⁸⁵ κι ἀκόμη σχετικὲς μὲ θεολογικὰ

893· ὁ ἴδιος, «Le dialogue théologique des Églises Orthodoxe et Catholique-Romaine (Relations des Églises Orthodoxes avec le reste du monde chrétien)», Θεολογία 57, 2 (1986), σσ. 329-342· J. S. Romanides, "Orthodox and Vatican Agreement (Balamand, Lebanon, June 1993)", Θεολογία 64, 4 (1993), σσ. 570-580· E. D. Theodorou, „Annäherung zwischen Orthodoxen und Römisch-Katholiken“ – «Προσέγγισις μεταξύ Ὁρθόδοξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν», Θεολογία 77, 2 (2006), σσ. 381-436· 78, 1 (2007), σσ. 5-55· Γ. Δ. Μαρτζέλος, «Ἡ ἐπανάναρξη τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ κείμενο τῆς Ραβέννας», Θεολογία 79, 1 (2008), σσ. 53-95· ὁ ἴδιος, «Ἐνότητα καὶ καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας στὸν θεολογικὸν διάλογο μεταξύ Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων τοῦ Μονάχου (1982), τοῦ Βαρι (1987), τοῦ Νέου Βάλαμο (1988) καὶ τῆς Ραβέννας (2007)», Θεολογία 80, 2 (2009), σσ. 103-120· ὁ ἴδιος, «Ἡ Ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας στὸ Θεολογικὸν Διάλογο τῆς Ὁρθοδόξου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία», Θεολογία 81, 1 (2010), σσ. 35-51· J. Famerée, «Conciles et primautés. Réflexions d'un catholique sur le document de Ravenne», Θεολογία 86, 2 (2015), σσ. 83-104. Γιὰ τὴν *intercommunio* βλ. Β. Θ. Σταυρίδης, «Ἀποδοχὴ τῶν ἄλλων χριστιανῶν εἰς εὐχαριστιακὴν κοινωνίαν ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ», Θεολογία 44, 3-4 (1973), σσ. 667-677· Ἰω. Φ. Ἀθανασόπουλος, «Ἡ μυστηριακὴ ἐπικοινωνία Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων εἰς τὰ Ἑπτάνησα κατὰ τὴν Λατινοκρατίαν», Θεολογία 57, 3 (1986), σσ. 569-576.

85. Β. Ἀθ. Μυστακίδης, «Δύο Ἀρχιεπίσκοποι Ἀχριδῶν (Πρώτης Ἰουστινιανῆς) ἐν Τυβίγγῃ παρὰ Μαρτίνω τῷ Κρουσίῳ, Γαβριήλ (1587) καὶ Ἀθανάσιος (1599) καὶ ὁ σὺν αὐτοῖς Πελαγονίας Ἱερεμίας: Τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνέκδοτα ἔγγραφα», Θεολογία 9, 1-3 (1931), σσ. 68-79, 153-170, 336-339· 10, 1-2 (1932), σσ. 64-74, 143-155· Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, «Σχέσεις Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς Γουσταῦν

ζητήματα⁸⁶, αλλά και προβλήματα, εξέλιξεις και προοπτικές του θεολογικού διαλόγου μεταξύ των δύο μεγάλων χριστιανικών παραδόσεων⁸⁷.

Ἀδόλφον Β' τῆς Σουηδίας», *Θεολογία* 12, 4 (1934), σσ. 289-292· Ἰω. Καρμίρης, «Ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Μελάγχθων περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 34, 1-3 (1963), σσ. 7-25, 196-213, 359-389· ὁ ἴδιος, «Μαρτίνος Λούθηρος. Ἐπὶ τῇ 500ρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ», *Θεολογία* 54, 1 (1983), σσ. 7-46.

86. Β. Χ. Ἰωαννίδης, «Ἡ περὶ θείας Χάριτος διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης», *Θεολογία* 18, 1-2 (1940), σσ. 197-257· Στ. Ἰ. Γκόσεβιτς, «Ἡ περὶ θείας Χάριτος διδασκαλία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», *Θεολογία* 27, 2-3 (1956), σσ. 206-239, 367-389· Π. Ἰω. Μπρατσιώτης, «Ἡ αὐθεντία τῆς Βίβλου ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου», *Θεολογία* 23, 4 (1952), σσ. 505-516· ὁ ἴδιος, «Ἡ ἔννοια τοῦ δόγματος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ», *Θεολογία* 28, 4 (1957), σσ. 509-516· Μητρ. Ἐλαίας Ἀθηναγόρας, «Ἡ παράδοσις καὶ αἱ παραδόσεις», *Θεολογία* 34, 1 (1963), σσ. 42-57· Ν. Α. Ματσούκας, «Προϋποθέσεις καὶ χαρακτήρ τοῦ “ἀπολύτου προορισμοῦ” ἐν σχέσει πρὸς τὴν περὶ “ἐκλογῆς” καὶ “προορισμοῦ” βιβλικὴν διδασκαλίαν», *Θεολογία* 38, 3-4 (1967), σσ. 439-458, 621-632· Πολύκαρπος (Συνοδινός), Μητρ. Μεσσηνίας, «Ἐπιστολιμαία μελέτη περὶ τῆς τιμῆς τῶν πρεσβειῶν τῶν Ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν», *Θεολογία* 27, 4 (1956), σσ. 634-642· 28, 1 (1957), σσ. 91-102· Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης, Μητρ. Μύρων, «Βασικά τινα περὶ Ἱερᾶς Παραδόσεως», *Θεολογία* 49, 2-4 (1978), σσ. 261-279, 443-470, 692-702· Α. Basdekis, „Die Darstellung der Orthodoxen Kirche in den deutschsprachigen Konfessionskunden der Gegenwart“, *Θεολογία* 52, 2 (1981), σσ. 319-343· Μ. Φαράντος, «Ἡ περὶ δικαιοσύνης διδασκαλία τοῦ Λουθήρου καὶ τὸ περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐρώτημα», *Θεολογία* 54, 3 (1983), σσ. 504-541· Ἰω. Ν. Καρμίρης, «Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς λεγομένης “Λουκαρείου” Ὁμολογίας», *Θεολογία* 56, 4 (1985), σσ. 657-693· G. Sauter, «‘Πίστις’ καὶ ‘Πράξις’ εἰς τὴν θεολογίαν τοῦ Martin Luther», *Θεολογία* 56, 4 (1985), σσ. 818-829· Ἰω. Α. Παναγιωτόπουλος, «Ἡσυχαστικὰ στοιχεῖα στίς “Ἀποκρίσεις” τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμία Β' τοῦ Τρανοῦ», *Θεολογία* 68, 1-2 (1997), σσ. 310-332· Πρωτοπρ. Βασίλειος Α. Γεωργόπουλος, «Ἡ Κατήχησις τῆς Χαϊδελεβέργης καὶ οἱ θέσεις τῆς ἐναντι τῶν ἱερῶν εἰκόνων», *Θεολογία* 77, 1 (2006), σσ. 279-290· ὁ ἴδιος, «Χριστολογικὲς ἔριδες καὶ νέες αἱρέσεις στὰ χρόνια τῆς Μεταρρύθμισης», *Θεολογία* 80, 1 (2009), σσ. 127-145· ὁ ἴδιος, «Χριστολογία καὶ Αἵρεσις στὴ Δεύτερη Ἑλβετικὴ Ὁμολογία», *Θεολογία* 81, 3 (2010), σσ. 213-232· H. Schwarz, «Θεμελιώδεις ἀρχὲς τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας τοῦ Λουθήρου», *Θεολογία* 82, 3 (2011), σσ. 169-181· Πρωτοπρ. Βασίλειος Α. Γεωργόπουλος, «Contra Anabaptistarum haeresin. Οἱ Χριστολογικὲς διατυπώσεις τῆς *Confessio Belgica*», *Θεολογία* 83, 1 (2012), σσ. 313-322· E. Campi, “Protestantism and Conciliarity”, *Θεολογία* 86, 2 (2015), σσ. 117-137· Γ. Βλαντις, «Ἡ προτεσταντικὴ ἐκκλησιολογία μεταξύ χαρίσματος καὶ θεσμοῦ. Συνοπτικὴ ἱστοριοθεολογικὴ ἐπισκόπησις», *Θεολογία* 88, 3 (2017), σσ. 155-170.

87. Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης, Μητρ. Μύρων, «Ὁρθόδοξοι προβληματισμοὶ καὶ προοπτικαὶ ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τοῦ Λουθηρανισμοῦ (καὶ ἰδίᾳ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ)», *Θεολογία* 47, 1 (1976), σσ. 71-84· Ἰω. Ν. Καρμίρης, «Ὁ Ὁρθόδοξο-Προτεσταντικὸς Διάλογος. Σύντομος ἐπισκόπησις τῆς ἀνεξίξεως αὐτοῦ», *Θεολογία* 58, 4 (1987), σσ. 657-690· 59, 1-4 (1988), σσ. 7-47, 209-229, 409-

Μία επίσης σημαντική χριστιανική παράδοση, εκείνη των αρχαίων ανατολικών Ἐκκλησιῶν, βρέθηκε στὸ ἐπίκεντρο σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἐργασιῶν ποὺ δημοσιεύθηκαν στὴ Θεολογία. Ἡ μεγάλη διεκκλησιαστικὴ ρήξη μὲ ἀφορμὴ τὴ Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος (451) καὶ οἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τῶν αρχαίων ανατολικῶν μέσα στὸ διάβα τῆς ἱστορίας⁸⁸, ἡ δογματικὴ ταυτότητα καὶ ὁ πνευματικὸς βίος τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς ἐν λόγῳ χριστιανικῆς παραδόσεως⁸⁹, οἱ ἐπίμαχες διαφορὲς στὴ χριστολογικὴ διδασκαλία καὶ ὁ διμερὲς θεολογικὸς διάλογος⁹⁰, καθὼς

437, 609-659· J. S. Romanides, “An Orthodox Progress Report on the Lutheran-Orthodox Dialogue”, *Θεολογία* 65, 1 (1994), σσ. 25-28· Διάκ. Θεόδωρος Μείμαρης, «Ἀξιολόγησις καὶ προοπτικαὶ τοῦ 30ετοῦς Διεθνoῦς Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν (1981-2011)», *Θεολογία* 83, 3 (2012), σσ. 185-221.

88. Ἰω. Καρμίρης, «Αἱ ἀρχαῖαι Ἀντιχαλκηδόνειοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ βάσις τῆς ἐπανενώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 35, 4 (1964), σσ. 562-580· 36, 1-4 (1965), σσ. 73-93, 204-254, 392-435, 549-579· 37, 1 (1966), σσ. 14-31· G. Konidaris, „Zur der Wechselwirkung zwischen historischen und lehrmässigen Faktoren in der Trennung der orientalischen Kirchen von der alten katholischen Kirche“, *Θεολογία* 35, 4 (1964), σσ. 581-587· ὁ ἴδιος, «Περὶ τῆς ἀλληλεπιδράσεως μεταξὺ ἱστορικῶν καὶ δογματικῶν παραγόντων ἐν τῷ χωρισμῷ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καθολικῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 37, 3 (1966), σσ. 345-354.

89. Ἀρχιμ. Ἰωάννης Ἀνδρεάδης, «Νικητὰ Ἀχομινάτου τοῦ Χωνιάτου, “Περὶ τῆς αἵρέσεως τῶν Ἀρμενίων”», *Θεολογία* 10, 1 (1932), σσ. 47-55· Θ. Δ. Μοσχονᾶς, «Κοπτικὰ σημειώματα», *Θεολογία* 50, 2 (1979), σσ. 446-448· Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ Εὐχαριστιακὴ ἀναφορὰ τῆς μονῆς Dêr-Balyzeh (Εἰσαγωγικά-Κείμενον-Σχόλια)», *Θεολογία* 61, 3 (1990), σσ. 380-389· Πρεσβ. Κ. Ν. Παπαδόπουλος, «Ἡ Ὁμολογία Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἐκ Μπαρτζαμπέρντ Καθολικοῦ τῆς Ἀρμενίας», *Θεολογία* 62, 4 (1991), σσ. 791-812· Ε. S. Said, «Ἡ Χριστολογία τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰ λειτουργικὰ αὐτῆς βιβλία», *Θεολογία* 68, 4 (1997), σσ. 925-959· 69, 1-3 (1998), σσ. 131-152, 345-372, 513-565· Δ. Ἀθανασίου, «Θεσμός καὶ χάρισμα στὴν Κοπτικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὴ διάρκειά τῆς πατριαρχικῆς θητείας τοῦ Πατριάρχου Shenouda Γ' (1971-2012 μ.Χ.)», *Θεολογία* 88, 3 (2017), σσ. 185-201· Christine Chaillot, “Female diaconate in the Oriental Churches in the past and today”, *Θεολογία* 91, 2 (2020), σσ. 33-63· ἡ ἴδια, “Female Diaconal Service in the Coptic Orthodox Church Today”, *Θεολογία* 93, 4 (2022), σσ. 91-117.

90. Ἰω. Καρμίρης, «Ἡ Α' Διάσκεψις τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 285-313· Χρυσόστομος Σ. Κωνσταντινίδης, Μητρ. Μύρων, «Ἀξιολογήσεις καὶ προοπτικαὶ τοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 51, 1-2 (1980), 22-48, 222-247· Μητρ. Περιστερίου Χρυσόστομος (Γ. Ζαφειρίδης), «Πρὸς ἐπανένωσιν τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν μὴ Χαλκηδόνειων Ἐκκλησιῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος μεταξὺ Ὁρθοδόξου καὶ μὴ Χαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν καὶ αἱ προοπτικαὶ αὐτοῦ)», *Θεολογία* 61, 1-2 (1990), σσ.

ἐπίσης καὶ ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος ποὺ ἀναπτύχθηκε μὲ ἀφορμὴ τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν⁹¹, ἀποτελοῦν μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ ἀναλύθηκαν στὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ.

Μικρότερη σὲ ἔκταση καὶ πρὸ περιορισμένη θεματικὰ ἐμφανίζεται ἡ ἀρθρογραφία ποὺ ἀφορᾷ τὶς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεολογικοὺς διαλόγους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ τὴν Ἀγγλικανικὴ Κοινωνία⁹² καὶ μὲ τὴν Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία⁹³.

7-72· J.-Cl. Larchet, «Τὸ Χριστολογικὸ Πρόβλημα (Περὶ τῆς μελετωμένης ἐνώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν μη-Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν: Ἐκκρεμοῦντα θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιολογικὰ προβλήματα)», *Θεολογία* 74, 1-2 (2003), σσ. 199-234, 633-670· 75, 1 (2004), σσ. 77-104.

91. Γ. Δ. Μαρτζέλος, «Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση τῶν Ἀντιχαλκηδονίων κατὰ τὸν Ἀγ. Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό», *Θεολογία* 75, 2 (2004), σσ. 591-609· ὁ ἴδιος, «Ἡ “Ὁρθοδοξία” τῶν Ἀντιχαλκηδονίων κατὰ τὸν Ἀγ. Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό καὶ ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος», *Θεολογία* 77, 1 (2006), σσ. 227-261· Π. Μπούμης, «Περὶ Ἀντιχαλκηδονίων, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ νεωτέρων διατριβῶν», *Θεολογία* 77, 1 (2006), σσ. 263-277· Ἀρχιμ. Γεώργιος Καψάνης, «Περὶ τῆς “Ὁρθοδοξίας” τῶν Ἀντιχαλκηδονίων», *Θεολογία* 78, 2 (2007), σσ. 469-529· Γ. Δ. Μαρτζέλος, «Οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι καὶ ὁ Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός», *Θεολογία* 78, 2 (2007), σσ. 603-632· Π. Ἰω. Μπούμης, «Ὁ παρανοημένος καὶ παρεξηγημένος Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (Παρανοήσεις ἢ παραποιήσεις)», *Θεολογία* 79, 1 (2008), σσ. 23-51· Ἐλένη Χατζόγλου-Μπαλτᾶ, «Φιλολογικὴ παρέμβαση σὲ ἓνα θεολογικὴς φύσεως διάλογο περὶ μονοφυσιτῶν», *Θεολογία* 81, 1 (2010), σσ. 287-292.

92. Δ. Σ. Μπαλάνος, «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος (1827-1875)», *Θεολογία* 1, 1-2 (1923), σσ. 41-67, 180-201· Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζάτος, «Ἡ μυστηριακὴ ἔννοια τοῦ μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς», *Θεολογία* 1, 1 (1923), σσ. 68-95· Ἀ[θηνῶν] Χ[ρυσόστομος], «Τὰ ΛΑ΄ ἄρθρα τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 1, 2 (1923), σσ. 228-231· Εὐδ. Κουρίλας Λαυριώτης, «Ἀλέξανδρος ὁ Λυκοῦργος (Μελέτη ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ)», *Θεολογία* 5, 2 (1927), σσ. 135-156· 5, 4 328-341· 6, 1 (1928), σσ. 65-80· Μ. Ἀρχιμ. Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης, «Τὸ Συνέδριον τοῦ Λάμπεθ. Γένεσις καὶ βραχεῖα ἱστορικὴ ἀνασκόπησις αὐτοῦ», *Θεολογία* 7, 4 (1929), σσ. 328-335· Π. Ν. Τρεμπέλας, «Τὸ κύρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν καὶ αἱ κατ’ αὐτοῦ ἀντιρρήσεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 26, 3 (1955), σσ. 337-374· Ἀρχιμ. Ἰερώνυμος Κοτσώνης, «Περὶ τοῦ κύρους τῆς ἱερωσύνης τῶν Ἀγγλικανῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 28, 3-4 (1957), σσ. 354-375, 532-549· Β. Θ. Σταυριδῆς, «Ὁρθοδοξία καὶ Ἀγγλικανισμός», *Θεολογία* 32, 3-4 (1961), σσ. 410-436, 582-607· 33, 2-4 (1962), σσ. 273-290, 355-375, 520-547· 34, 1 (1963), σσ. 58-83· Μ. Ramsay, “Constantinople and Canterbury”, *Θεολογία* 33, 2 (1962), σσ. 171-182· Ν. Sagovsky, “Conciliarity and Consensus: The Anglican Experience”, *Θεολογία* 86, 2 (2015), σσ. 139-152.

93. Μητρ. Σάρδεων Μάξιμος, «Παλαιοκαθολικισμός καὶ Ὁρθοδοξία», *Θεολογία* 36, 1-2 (1965), σσ. 5-37, 177-203· Ἰω. Καρμίρης, «Ἡ Ἐκκλησιολογία παρὰ τοῖς Παλαιοκαθολικοῖς», *Θεολογία* 38, 2-3 (1967), σσ. 177-205, 353-385· ὁ ἴδιος, «Ἡ Β΄ Διάσκεψις

Τέλος, στη Θεολογία βρήκαν φιλόξενη στέγη μελέτες ἐπὶ θεμάτων πού ἀφοροῦν ἅμεσα ἢ ἔμμεσα τὶς διαχριστιανικὲς σχέσεις διαχρονικά. Εἰδικώτερα, ὁ μελετητὴς τοῦ περιοδικοῦ θὰ ἀνακαλύψει κείμενα γιὰ τὴν ἱερωσύνη τῶν γυναικῶν καὶ γενικώτερα γιὰ τὴ θέση τῆς γυναίκας μέσα στὴν Ἐκκλησία, ἰδίως μάλιστα σὲ σχέση καὶ μὲ τὸν θεσμὸ τῶν διακονισσῶν⁹⁴. Πρόκειται γιὰ ἓνα σημαντικό ζήτημα πού βρίσκεται ψηλὰ στὴν ἡμερήσια διάταξη τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχουν ὑπάρξει σημαντικὲς παρεμβάσεις ὄχι μόνο ἑτεροδόξων, ἀλλὰ καὶ Ὁρθοδόξων θεολόγων. Ἐνα ἄλλο κρίσιμο ζήτημα εἶναι ἐκεῖνο τοῦ προσηλυτισμοῦ⁹⁵, τὸ ὁποῖο ὄχι σπάνια δηλητηριάζει τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφὲς μὲ αὐτὸ ζήτημα τῆς

τῆς Διορθόδοξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν», *Θεολογία* 41, 4 (1970), σσ. 567-594· ὁ ἴδιος, «Ἐκκλησιολογικαὶ εἰσηγήσεις πρὸς τὴν Μικτὴν Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν», *Θεολογία* 45, 1-3 (1974), σσ. 30-54, 221-248, 433-454· ὁ ἴδιος, «Ὁμιλία περὶ τῆς ἀνεξίξεως τοῦ Ὁρθόδοξο-Παλαιοκαθολικοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου», *Θεολογία* 46, 1 (1975), σσ. 23-40· K. Katerelos, Bischof von Abydos, „Der Dialog der Orthodoxen mit der Alt-katholischen Kirche 28 Jahre danach: Evaluation und Perspektiven“, *Θεολογία* 87, 2 (2016), σσ. 39-62.

94. Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ “χειροτονία” ἢ “χειροθεσία” τῶν διακονισσῶν», *Θεολογία* 25, 3-4 (1954) σσ. 430-469, 576-601· 26, 1 (1955), σσ. 57-76· ὁ ἴδιος, «Τὸ Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συνέδριον περὶ τῆς θέσεως τῆς γυναικὸς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν (Ρόδος, 30 Ὀκτωβρίου-7 Νοεμβρίου 1988)», *Θεολογία* 59, 4 (1988), σσ. 747-759· ὁ ἴδιος, «Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ», *Θεολογία* 62, 4 (1991), σσ. 621-660· Vl. Phidas, “The Question of the Priesthood of Women”, *Θεολογία* 66, 2 (1995), σσ. 240-274· Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Εἰσηγητικὲς ὑποβολὲς πρὸς ἀναβίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ θεσμοῦ τῶν Διακονισσῶν», *Θεολογία* 69, 4 (1998), σσ. 585-608· A. D. Salapatras, “The liturgical role of the Deaconess in the Apostolic Constitutions”, *Θεολογία* 72, 2 (2001), σσ. 559-578· Εὐ. Δ. Θεοδώρου, «Τὸ ζήτημα τῆς ἀνανεώσεως τοῦ λειτουργήματος τῶν Διακόνων γυναικῶν ἐντὸς τῆς Ὁρθόδοξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (Ἵπομνήσεις καὶ νέες εἰσηγητικὲς ὑποβολές)», *Θεολογία* 79, 2 (2008), σσ. 325-380· Christine Chaillot, “Female diaconate in the Oriental Churches in the past and today”, *Θεολογία* 91, 2 (2020), σσ. 33-63· A. Kateusz, «Χριστιανὲς γυναῖκες στὴν Ἁγία Τράπεζα: Ἀρχαῖες μαρτυρίες γιὰ τὴν ἀνασύσταση τοῦ θεσμοῦ τῶν Διακονισσῶν», *Θεολογία* 91, 4 (2020), σσ. 237-257· Christine Chaillot, “Female Diaconal Service in the Coptic Orthodox Church Today”, *Θεολογία* 93, 4 (2022), σσ. 91-117.

95. Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης, «Προσηλυτισμός, Οἰκουμενικὴ Κίνησις καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», *Θεολογία* 28, 4 (1957), σσ. 517-531· 29, 1-3 (1958), σσ. 18-36, 169-182, 497-511· 30, 2-3 (1959), σσ. 153-178, 356-360.

θρησκευτικής άνοχης⁹⁶. Τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας⁹⁷, ἡ παγκοσμιότητα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας⁹⁸ καὶ ἡ σημασία τῆς θεολογίας τοῦ σπερματικοῦ λόγου στὸ σύγχρονο διαχριστιανικὸ περιβάλλον⁹⁹ ἀποτελοῦν ἐπίσης τρία ζητήματα ποὺ ἔτυχαν ἐκτενοῦς ἐπεξεργασίας. Οἱ Ὁμολογίες Πίστεως τοῦ 17ου αἰῶνος ὡς ἐργαλεῖα διαλόγου¹⁰⁰, τὸ ἐνδεχόμενον διαμορφώσεως μιᾶς κοινῆς ὁμολογίας πίστεως γιὰ ὅλο τὸν χριστιανικὸ κόσμον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Συμβόλου Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως¹⁰¹ καὶ ἡ συμβολὴ ἡγετικῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων¹⁰² στὴν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως συνιστοῦν μία τελευταία ἐνότητα κειμένων μὲ ὀρίζοντα τὶς σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸν κόσμον.

96. Ἀρχιμ. Στυλιανὸς Χαρκιανάκης, «Περὶ ἀνοχῆς ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου», *Θεολογία* 37, 3 (1966), σσ. 416-433.

97. Ἀθ. Γιέβτις, Ἐπισκ. πρ. Ζαχουμίου καὶ Ἐρζεγοβίνης, «Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 81, 4 (2010), σσ. 137-158· Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέος, «Τὰ χαρισματικὰ καὶ τὰ κανονικὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας ἡγουν Πενηκοστὴ καὶ θεία Εὐχαριστία», *Θεολογία* 88, 3 (2017), σσ. 5-41.

98. Ἰω. Ν. Καρμίρης, «Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας», *Θεολογία* 51, 4 (1980), σσ. 645-691· 52, 1 (1981), σσ. 14-45.

99. Γ. Μαρτζέλος, «Ἡ θεολογία τοῦ σπερματικοῦ λόγου καὶ ἡ σημασία της γιὰ τοὺς θεολογικοὺς καὶ διαθρησκευτικοὺς διαλόγους», *Θεολογία* 84, 2 (2013), σσ. 69-80.

100. Ἰω. Ν. Καρμίρης, «Ἡ Ὁμολογία μετὰ τῶν πρὸς Γῶδον ἀποκρίσεων τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου καὶ ἡ δογματικὴ διδασκαλία αὐτοῦ», *Θεολογία* 19, 1-3 (1941-1948), σσ. 53-86, 209-238, 398-431· ὁ ἴδιος, «Ἡ Ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου», *Θεολογία* 19, 4 (1941-1948), σσ. 693-707· 20, 1-4 (1949), σσ. 99-119, 245-279, 457-494, 657-703.

101. A. Basdekis, „Das Glaubensbekenntnis von Nikäa-Konstantinopel. Ökumenisches Glaubensbekenntnis und ökumenische Wirklichkeit“, *Θεολογία* 57, 3 (1986), σσ. 549-568.

102. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, «Ὁ Κύριλλος Λούκαρις ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας», *Θεολογία* 17, 1-2 (1939), σσ. 53-83, 97-135· ὁ ἴδιος, «Ὁ Κύριλλος Λούκαρις ὡς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», *Θεολογία* 17, 2-4 (1939), σσ. 136-143, 193-248, 289-321· C. Davey, „Metrophanes Kritopoulos. Pioneer for Unity“, *Θεολογία* 38, 3 (1967), σσ. 459-486· ὁ ἴδιος, «Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου κατὰ τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ διαμονὴν αὐτοῦ», *Θεολογία* 41, 1 (1970), σσ. 116-136· Ἀ. Τηλλυρίδης, «Συμβολαὶ καὶ διορθώσεις εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου (1589-1639)», *Θεολογία* 45, 2 (1974), σσ. 360-404.

Ἐπιλεγόμενα

Κατὰ τὸν ἑκατονταετῇ βίο του, τὸ περιοδικὸ ὑπηρέτησε μὲ συνέπεια μία θεολογία ἐκκλησιαστική. Ἄλλωστε, στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση μαρτυρεῖται πολλαπλῶς ἡ ἀδιάρρηκτη σχέση μεταξύ Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας. Ἡ Ἐκκλησία, ἀπογυμνωμένη ἀπὸ τὴ θεολογία, μπορεῖ νὰ ἐκτραπεῖ σὲ μία κοινωνιολογικοῦ χαρακτῆρος συσσωμάτωση, ἐνῶ καὶ ἡ θεολογία δίχως τὸ ἐκκλησιαστικὸ της πλαίσιο μπορεῖ νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ μία μεταφυσικὴ φιλοσοφία ἢ ἀκόμη καὶ σὲ ἓναν νοσηρὸ μυστικισμό. Ταυτόχρονα ὅμως ἡ Θεολογία ἀνταποκρίθηκε πλήρως στὸν ἰδρυτικὸ σκοπὸ της νὰ «παράσχη δὲ καὶ τοῖς παρ' ἡμῖν θεολόγοις τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰ μέσα πρὸς δημοσίευσιν τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν πονημάτων καὶ μελετῶν»¹⁰³ καὶ κατέστη ἔτσι ὁ ἐπιστημονικὸς βραχίονας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Εἰδικὰ στὸ πεδίο τῶν διορθοδόξων καὶ διαχριστιανικῶν σχέσεων, λειτούργησε ἐπὶ πλέον καὶ ὡς ἓνα εἶδος *forum*. Ἀποθησαύρισε ἓνα ἐκτεταμένο καὶ ιδιαίτερα σημαντικὸ ὕλικό, τὸ ὁποῖο συνέβαλε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ συμβάλλει τόσο στὴν ἐμβάθυνση τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν κατὰ τὸπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὅσο καὶ στὴν καλλιέργεια τῶν σχέσεων τοῦ Ὁρθοδόξου μὲ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμο.

SUMMARY

Aspects of Inter-Orthodox and Inter-Christian Relations
through the Pages of the Journal *Theologia*

By Stylianos D. Charalambidis, Ass. Professor,
Aristotle University of Thessaloniki

Over the course of its centennial history, the journal *Theologia* consistently served an ecclesially grounded theology. Indeed, within the Orthodox tradition the indissoluble relationship between Church and theology is attested in multiple ways. The Church, when deprived of

103. *Θεολογία* 1, 1 (1923), σ. 6.

theology, risks being reduced to a sociologically defined collectivity, whereas theology, when detached from its ecclesial framework, is liable to devolve into abstract metaphysical speculation or even lapse into forms of pathological mysticism.

Theologia fulfilled its founding purpose “to provide theologians with both the impetus and the means for publishing their scholarly works and studies”, thereby establishing itself as the scientific and academic arm of the Church of Greece. In the specific field of Inter-Orthodox and Inter-Christian relations, it functioned additionally as a forum for scholarly and theological dialogue. It has amassed a substantial and particularly significant corpus of material, which has contributed –and continues to contribute– both to the deepening of relations among the local Orthodox Churches and to the systematic cultivation of relations between Orthodoxy and the rest of the Christian world.